

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДОРОСЛИХ

назва теми

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма _____

Шифр_КДРМ

номер залікової книжки

Виконав(ла): студент(ка) II курсу, група ППМ-20-1 Н. Д. Главацька

Підпис

Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент _____

Л. О. Подкоритова

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор _____

Є. М. Потапчук

Підпис

Ініціали, прізвище

_____ 2021 р.

Хмельницький, 2021

Гендерні особливості міжособистісної взаємодії дорослих

Главацька Наталія Дмитрівна

Ключові слова: міжособистісна взаємодія. Гендер, гендерні ролі, гендерні стереотипи, гендерна ідентичність, період дорослості.

Об'єкт дослідження: міжособистісна взаємодія дорослих.

Предмет дослідження: гендерні особливості міжособистісної взаємодії дорослих.

За результатами дослідження запропоновано визначення поняття «міжособистісна взаємодія», виявлено особливості зв'язку гендеру і проявів міжособистісної взаємодії у дорослих, розроблені рекомендації для міжособистісної взаємодії дорослих, враховуючи їх гендерні особливості.

Практичне значення роботи. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані під час викладання курсів «Соціальна психологія», «Психологія толерантності» «Основи психологічного консультування», «Основи психологічної корекції», «Диференційна психологія», «Психологія особистості», а розроблені рекомендації – під час психологічного консультування і корекційної роботи з парами.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДОРΟΣЛИХ.....	7
1.1 Характеристика та ознаки міжособистісної взаємодії	7
1.2 Особливості міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості.	16
1.3 Гендерні відмінності у міжособистісній взаємодії дорослих	22
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРΟΣЛОСТІ	31
2.1 Опис та обґрунтування методик дослідження	31
2.2 Аналіз та узагальнення отриманих даних.	40
2.3 Рекомендації для міжособистісної взаємодії дорослих з урахуванням їх гендерних особливостей.....	55
Висновки до розділу 2.....	59
ВИСНОВКИ	62
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві дедалі більшої актуальності набирає поняття «гендеру». Його багатогранність пронизує кожен аспект життя людини. Гендерні відмінності становлять основу сімейного життя, моделей соціалізації, розподілу завдань, сфер відповідальності, професійних уподобань тощо.

Розуміння природи «гендеру» є актуальним у багатьох дисциплінах – антропології, соціології, кримінології, лінгвістиці, політології та психології [1; 2; 3; 4].

У психології увага приділяється вивченню та аналізу проблеми гендерних ролей та стереотипів, гендерної ідентифікації, такими вченими, як: С. Бем, П. Бергер, О. Вороніна, Е. Гідденс, Т. Говорун, О. Кікінежді, Т. Лукман, І. Клецина, Н. Радіна, Н. Лавриненко, М. Палуді, О. Плетка, Т. Мельник, О. Скнар та іншими психологами.

Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Б. Ломов, М. Обозов та інші описали проблеми природи міжособистісної взаємодії, типів, стилів та стратегій міжособистісної взаємодії, але досліджень щодо гендерних відмінностей взаємодії чоловіків та жінок на сьогоднішній день досить мало.

Психологічна практична у галузі сімейної психології, психології малих груп і робочих колективів, у яких існує міжособистісна взаємодія між представниками чоловічої і жіночої статі, потребує чітких науково обґрунтованих та емпірично перевірених розробок щодо гендерних особливостей міжособистісної взаємодії дорослих осіб. Такі розробки дозволять покращити надання психологічної допомоги сім'ям та робочим колективам. Проте, в академічній психології на даний час таких розробок бракує. Отже, актуальність нашого дослідження зумовлена невідповідністю між запитом психологічної практики та обмеженою можливістю академічної психології задовольнити цей запит на теперішній час.

Виходячи з актуальності вищезазначеної проблеми нами була визначена тема магістерської роботи: «Гендерні особливості міжособистісної взаємодії дорослих».

Об'єкт дослідження: міжособистісна взаємодія дорослих.

Предмет дослідження: гендерні особливості міжособистісної взаємодії дорослих.

Мета дослідження – з'ясування гендерних особливостей міжособистісної взаємодії дорослих.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичне дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії дорослих.

2. Здійснити емпіричне дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії у дорослих.

3. Визначити кореляції між рівнями маскулінності і фемінінності дорослих осіб та показниками їхньої міжособистісної взаємодії.

4. Розробити рекомендації для міжособистісної взаємодії дорослих, враховуючи їхні гендерні особливості.

Гіпотеза дослідження: наявні суттєві відмінності у міжособистісній взаємодії дорослих за гендерною ознакою.

Методи дослідження:

– *теоретичні методи:* аналіз літературних джерел чи нормативних документів, їх синтез, порівняння, узагальнення та класифікація;

– *емпіричні: тестування:* 1) методика «Маскулінність-фемінінність» С. Бем; 2) методика «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі; 3) методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних взаємин» С. Духновського; 4) методика «Визначення типів поведінки у конфліктній ситуації» К. Томаса; 5) методика «Опитувальник міжособистісних стосунків» О. Рукавишникова;

– *методи математичної обробки даних.*

Практичне значення роботи. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані під час викладання курсів «Соціальна психологія», «Психологія толерантності» «Основи психологічного консультування», «Основи психологічної корекції», «Диференційна психологія», «Психологія особистості», а розроблені рекомендації – під час психологічного консультування і корекційної роботи з парами.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Ресурсного інформаційно-консультативного центру психологічної підтримки кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету. Експериментальну вибірку складають 34 дорослих, з них 17 чоловіків та 17 жінок віком від 20 до 30 років.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлені на XI Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції та опубліковані у збірнику (м. Хмельницький 25-26 листопада 2021 р.), а також у нашій статті «Сучасні зміни гендерних ролей дорослих», у науковому журналі «Psychology Travelogs» №2 2021 р.).

Дипломна робота складається: зі вступу, 2х розділів, висновків, переліку джерел посилання та додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДОРОСЛИХ

1.1 Характеристика та ознаки міжособистісної взаємодії

У процесі соціального життя у суспільстві створюється система взаємодій між людьми. Різноманітні соціальні відносини, суб'єктами яких вони є, зумовлені різноманітністю соціальних інтересів та відображаючись у внутрішньому світі людини, набувають особистісного сенсу, що виявляється в індивідуальних поведінці, почуттях, настроях, емоціях тощо.

Взаємодія – процес безпосередньої чи опосередкованої дії суб'єктів один на одного, що породжує взаємну зумовленість та зв'язок [5, с.4].

Під час сприйняття людини людиною виникає міжособистісна взаємодія.

На думку В. Кручек, міжособистісна взаємодія – інструментально-технологічна сторона спілкування; взаємні дії учасників спілкування, спрямовані на співвіднесення мети кожної зі сторін і організацію їх досягнення в процесі спілкування [6, с. 107].

Н. Видолоб зазначає, що міжособистісна взаємодія – це сукупність відносин між людьми та взаємодій, що виникають і закріплюються в процесі їх спільного життя; забезпечує узгодженість партнерами мети діяльності, засобів, що використовуються для досягнення мети та узгодженість використовуваних ними стратегій [7, с. 105].

До структури міжособистісної взаємодії за Н. Видолоб входять такі елементи:

- призначення учасників взаємодії (визначені певні норми поведінки людей);
- наявність порядку дій (або сценарні послідовності);
- установлені правила та норми, що регулюють характер відношень суб'єктів взаємодії [7, с. 105].

Є. Коротаєва наводить таке визначення міжособистісної взаємодії:

Міжособистісна взаємодія – система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних з циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших [8, с.].

У нашій роботі ми дотримуємося такого визначення міжособистісної взаємодії – це інтегрований процес взаємодії учасників сумісної діяльності, який формується на основі спілкування та взаємостосунків [9, с. 112].

У цілому, поняття «міжособистісна взаємодія» можна охарактеризувати за допомогою таких компонентів, як: «взаєморозуміння», «взаємовплив», «взаємодопомога», «співпереживання».

Взаєморозуміння – це інтерпретація партнерами повідомлень і дій один одного, що відповідає їх сенсу з точки зору їх авторів [10].

Взаємовплив – це взаємний обмін думками, почуттями та діями в процесі взаємодії, наслідками якого є зміна поведінки, ставлень та оцінок у людини [11].

Взаємодопомога – стосунки між індивідами, які виявляються у взаємному обміні діяльністю та її продуктами, підтримці і співпраці, та є одним із шляхів подолання відчуженості між людьми [12].

Міжособистісну взаємодію можна розглядати під призмою двох її провідних аспектів – змісту та стилю. Зміст взаємодії полягає у розумінні того, для чого дана взаємодія відбувається. Під стилем взаємодії мають на увазі те, як людина себе поводить та взаємодіє з оточуючими. Виокремлюють продуктивний та непродуктивний стилі взаємодії. Продуктивний стиль взаємодії полягає в ефективності та результативності від обопільної діяльності партнерів, який допомагає встановлювати і підтримувати відносини на основі взаємної довіри та розкритті особистісних потенціалів учасників взаємодії. Неefективний спосіб взаємодії, який перешкоджає становленню особистісних потенціалів та отриманню успішних результатів спільної діяльності називають непродуктивним стилем взаємодії [13, с. 159].

С. Ситнік виокремлює три етапи в процесі становлення міжособистісної взаємодії [14, с. 96–99]. На першому етапі відбувається постановка мети міжособистісної взаємодії та встановлення контактів між учасниками взаємодії, що супроводжується сприйняттям зовнішнього вигляду, особливостей діяльності та поведінки людей. На цьому етапі особливого значення набуває ефект конгруентності, який виявляється у підтвердженні рольових очікувань, наявності взаєморозуміння між людьми та пов'язаний з їхніми особистісними особливостями. За наявності конгруентності на початкових етапах встановлюється зворотній зв'язок між людьми, який являє собою відповідні дії, що служать підтриманню подальшої взаємодії та розвитку стійких відносин. Також взаємодія здійснюється за допомогою впливу образу-уявлення про себе та образу-уявлення партнерів один про одного. Завершення цього етапу характеризується вибором сумісних дій, що в свою чергу, дає можливість розпочати сумісну діяльність.

На другому етапі розвитку взаємодії відбувається формування сумісної діяльності, при якій зусилля партнерів поєднуються у вирішенні спільних завдань. Під час цієї взаємодії відбувається вплив на рівні мотиваційного, когнітивного та емоційно-вольового компонентів особистості, а також застосовуються такі механізми, як навіювання, конформність, переконання тощо. Психологічними чинниками даної діяльності є психологічний клімат, мотиви взаємодії та процеси взаємовпливу.

Третій етап міжособистісної взаємодії досягається при виникненні взаєморозуміння між її учасниками. Та слід зазначити, що міжособистісна взаємодія під час сумісної діяльності не завжди досягає позитивних результатів, тому можливі такі варіанти розвитку подій, як: відмова від подальшої взаємодії, зміна мети, або ж повторна спроба досягнення мети міжособистісної взаємодії.

С. Ситнік зазначає, що забезпечення функціонування всіх етапів взаємодії відбувається за рахунок компонентів міжособистісної взаємодії, а саме [15, с. 72-75]:

- мотиваційного компоненту – внутрішнє прагнення особистості до взаємодії;
- емоційного компоненту – виявляється у рівні розвитку чуттєвої сфери особистості, через весь спектр її емоцій. Під час міжособистісної взаємодії ми можемо відчувати симпатію чи антипатію, задоволеність учасником взаємодії та продуктами спільної діяльності, або ж навпаки, невдоволення та розчарування. Важливим аспектом даного компоненту є здатність людини до емпатії;
- когнітивного компоненту – включає в себе різні форми пізнання – увага, пам'ять, мислення, сприйняття, уява; завдяки яким можна зрозуміти індивідуально-психологічні особливості особистості та досягти розуміння із нею, яке залежить від адекватності сприйняття її та ідентифікації, тобто порівняння себе із суб'єктом взаємодії;
- вольового компоненту, який в процесі міжособистісної взаємодії виявляється у самоконтролі, зібраності наполегливості, рішучості тощо учасників взаємодії.

У своїх працях М. Обозов описує афективні (емоційні), гностичні (когнітивні, інформаційні) та поведінкові (практичні, регулятивні) компоненти міжособистісної взаємодії людей. Емоційний компонент характеризується відображенням емоційних станів людини, які виникають при взаємодії з іншими. До когнітивного компоненту входять усі психічні процеси, за допомогою яких відбувається пізнання людиною навколишньої дійсності, а саме: сприймання, пам'ять, мислення, відчуття, уява. Натомість, поведінковий компонент уособлює зовнішні ознаки взаємодії людей: ефективність їхньої діяльності, конкретні дії людей, міміку, жести, мовлення [16, с. 198].

М. Обозов виокремлює поняття «взаємини», як частину взаємодії, яка за допомогою взаєморозуміння та взаємної підтримки визначає її результат. Досягнення між партнерами певного ступеня узгодженості дій у процесі взаємодії визначає її, як конструктивну чи не конструктивну. На думку вченого, така класифікація компонентів міжособистісної взаємодії дає змогу краще наблизитися до природного походження та механізмів багатьох соціально-психологічних явищ: спілкування, сприймання і розуміння людини людиною, сумісності й продуктивності спільної діяльності, емпатії, міжособистісних стосунків.

С. Ситнік вважає, що до провідних механізмів міжособистісної взаємодії належать [17, с. 156–160]:

- наслідування – прийом опанування чужого досвіду, вміння мимовільно відтворювати поведінку, манери діяльності, рухи та дії іншої людини;

- конформність – схильність до поступок під час реального чи уявного тиску партнера по взаємодії, що проявляється у зміні її поведінки та погодженні з раніше не поділюваною позицією;

- навіювання – здатність впливати на погляди та переконання учасника взаємодії без реальних на те причин;

- ідентифікація – частково усвідомлений психологічний процес уподібнення себе іншій людині;

- рефлексія – здатність до самоаналізу через усвідомлення власної поведінки, емоцій, дій та станів, самопізнання свого духовного світу, аналіз практичного життєвого досвіду та подій;

- емпатія – здатність до співпереживання іншій особі;

- каузальна атрибуція – феномен міжособистісного сприйняття, полягає в інтерпретації, приписуванні причин дій іншої людини.

Г. Ложкін розглядаючи міжособистісну взаємодію виділяє такі соціально-психологічні типи взаємодії [18, с.102-103]:

– співробітництво: допомога учасників взаємодії один одному в досягненні індивідуальних цілей кожного та спільних цілей сумісної діяльності;

– протиборство: спротив суб'єктів взаємодії один одному та перешкоджання досягненню індивідуальних цілей кожного;

– ухиляння від взаємодії: партнери намагаються уникнути активної взаємодії;

– односпрямоване сприяння, полягає у створенні умов одним із учасників взаємодії для досягнення цілей іншого, натомість інший учасник ухиляється від взаємодії з ним;

– односпрямована протидія, виникає при створенні одним із партнерів перешкод для досягнення цілей іншим, а той, зі свого боку, уникає взаємодії з ним;

– контрастна (чи поляризована) взаємодія: прагнення одного із учасників допомогти іншому, а інший, докладає зусиль для протидії першому (в таких випадках протидія може маскуватися в ту чи іншу форму);

– компромісна взаємодія, створюється за умов коли обидва суб'єкта взаємодії демонструють різні елементи, як сприяння, так і протидії.

Варто зазначити, що на кожному віковому етапі існують відмінності у встановленні міжособистісної взаємодії.

Уже згадуваний нами С. Ситнік у статті «Особливості міжособистісної взаємодії дітей в період рекреації» зазначає, що спілкування, є вищою формою взаємодії та описує чотири форми розвитку спілкування у дітей дошкільного віку [19, с.148-149]:

1) ситуативно-особистісна форма спілкування – вона виникає у перші півроку життя, головною особливістю якої є задоволення потреб дитини в доброзичливій увазі дорослих;

2) ситуативно-ділова форма спілкування – вона виникає у період від 6 місяців до трьох років. На цьому етапі спілкування діти потребують присутності дорослого та його доброзичливої уваги, але цього недостатньо –

їм потрібен дорослий, який має відношення до того, що вони роблять, і бере участь у цьому процесі;

3) позаситуативно-пізнавальна форма спілкування – виникає на початку дошкільного віку. Провідним мотивом цієї форми спілкування є пізнавальний мотив. При спілкуванні діти сприймають інформацію про сутність речей, взаємозв'язки в природі тощо. Все це не має прямого відношення до становища дитини. Тому спілкування дитини з дорослим є позаситуативним;

4) позаситуативно-особистісна форма спілкування – виникає на етапі завершення дошкільного віку. В основі цього спілкування лежить особистий мотив. Воно орієнтоване на соціальне оточення дитини, на інших людей, а не на предмети. Дошкільникам властиві зусилля не тільки до доброзичливої уваги дорослих, а до взаєморозуміння та співпереживання.

Розвиток міжособистісної взаємодії продовжується в молодшому шкільному віці.

А. Драган у статті «Розвиток міжособистісних відносин у дітей молодшого шкільного віку», звертає увагу на те, що саме в молодшому шкільному віці з'являється соціально-психологічний феномен дружби як індивідуально-вибіркових глибоких міжособистісних стосунків дітей, що характеризуються взаємною прихильністю на основі почуття симпатії та беззастережного прийняття іншого. У цьому віці найпоширенішою є групова дружба. Дружба виконує багато функцій: розвиток самосвідомості та формування почуття приналежності, зв'язку з собі подібним суспільством. Взаємодія між хлопцями та дівчатами виникає спонтанно. Основними показниками гуманних стосунків між хлопцями та дівчатами є симпатія, товариськість, дружба. У процесі їх розвитку виникає бажання спілкуватися [20, с.118].

А. Добровольська у статті «Психологічні чинники міжособистісної взаємодії у підлітковому віці» зауважує, що міжособистісна взаємодія відіграє важливу роль у розвитку особистості підлітків і є необхідною

передумовою соціалізації. Почуття дорослості є основним новоутворенням у підлітковому віці, воно викликає зміну соціальних пріоритетів особистості та сприяє розширенню кола міжособистісної взаємодії. Провідними формами міжособистісної взаємодії підлітків є поступлива, конфліктна, асертивна поведінка. Форми міжособистісної взаємодії в свою чергу визначаються мотивами залучення до процесу взаємодії (мотив приналежності, лідерства, самовираження) та індивідуально-психологічними особливостями особистості. Самооцінка, привабливість, комунікабельність та емпатія є найважливішими індивідуально-психологічними особливостями особистості, що впливають на взаємодію підлітків [21, с. 90–92].

Л. Журавльова, Т. Коломієць, О. Шмиглюк описують психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці, а саме [22, с. 60-62]:

- особливо гостро в ранній юності постає потреба глибокого особистісного контакту, коли прагнення молодих людей до усвідомлення своєї індивідуальності вимагає вираження як дзеркала (іншого «Я») і вираження співучасті. Ймовірно, це можна пояснити тягою хлопців і дівчат до дружнього спілкування;

- розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості породжує нову, невідому для попередніх періодів, диференціацію взаємодії на дружні та романтичні стосунки, на цьому ж рівні є антиподи – ненависть, ворожість тощо;

- особливе місце в житті юнаків займає дружба. Це перша самовибрана глибока емоційна прихильність особистості. Для юнацької дружби характерні високий ступінь взаєморозуміння, внутрішньої спорідненості та відвертості. Її інтеріоризація дозволяє підтримувати стосунки на відстані, що було неможливо для попередніх періодів онтогенезу;

- у період юності індивід має можливість прояву всього спектру можливих форм міжособистісної взаємодії. Актуалізація потреби в міжособистісних стосунках особистості в юнацькому віці сприяє пошуку та

розробці різноманітних шляхів її реалізації. Від вибору стратегії міжособистісної взаємодії на цьому віковому періоді залежить ефективність самореалізації особистості на всіх наступних життєвих етапах.

Н. Іваненко зазначає, що у період ранньої дорослості одним із аспектів міжособистісної взаємодії є її професійна спрямованість. Дружба між людьми визначається не тільки подібними особистими якостями, а й поглядами на майбутню професію. Мабуть, саме в цей час молодь наближається до кризи близькості, тобто розвитку справжньої відкритості в міжособистісних контактах. Натомість невпевненість у своїй ідентичності, неповне вирішення кризи зустрічі з дорослістю, може призвести до формування ізоляції, неможливості встановити тривалі тісні контакти з іншими людьми, необхідними для щастя.

Автор звертає увагу на те, що міжособистісна взаємодія в середньому дорослому віці також має свою специфіку. Перш за все, відмінність полягає у спілкуванні внаслідок розвитку людини протягом усього життя. Зазвичай в дорослому віці відбувається деяке звуження кола спілкування, тому, що багато часу і сил витрачається на виховання дітей, зміцнення кар'єри. Однак воно залишається необхідним аспектом розвитку як для чоловіків, так і для жінок. [23, с.87].

Міжособистісна взаємодія має важливе значення у період пізньої дорослості. Вона дозволяє людині задовільнити низку життєво важливих потреб: соціальних, екзистенціальних та емоційних. У процесі міжособистісної взаємодії з оточуючими старіюча людина переглядає власний життєвий досвід, вибудовує нові життєві сценарії, реалізація яких є умовою її розвитку та саморозвитку.

У старості міжособистісна взаємодія здійснюється за такими напрямками, як:

– сім'я – найближче соціокультурне середовище, яке, з одного боку, може забезпечити літнім людям матеріальну допомогу та підтримку, гарантувати безпеку, оптимізувати соціальні контакти, інтенсифікувати

спосіб життя і таким чином сприяти перегляду її життєвого досвіду та розвитку особистість. Але, з іншого боку, нерідко найгостріше виникають проблеми в сім'ях, які супроводжуються значними емоційними проявами і негативно впливають на самопочуття людини. Такі проблеми часто пов'язані з стосунками з іншими поколіннями;

- друзі та знайомі, які складають найближче оточення літньої людини і надають їй емоційну підтримку, ділячись з ними різноманітною інформацією, вона активізує розвиток своєї особистості. Але такі друзі та знайомі часто також є літніми і, помираючи, сприяють звуженню кола спілкування старої людини, що може призвести до негативних емоційних реакцій, а також фізичної, інтелектуальної, психічної, соціальної деградації;

- різноманітні спільноти (групи за інтересами, громадські організації, конфесії тощо), в рамках яких старіюча людина може реалізувати свій суспільно корисний культурний потенціал і за допомогою яких вона відчуває власний зв'язок зі світом, із ширшим соціальним контекстом і, таким чином, свій соціальний та особистісний розвиток [24, с. 146-147].

Вище було розглянуто зміст, структура, механізми міжособистісної взаємодії та ключові аспекти розвитку міжособистісної взаємодії на кожному періоді в онтогенезі. У наступному підрозділі відповідно до теми нашого дослідження буде розглянуто особливості міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості.

1.2 Особливості міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості

На основі аналізу психологічної літератури можна зазначити, що дорослість – це етап онтогенезу, який визначається найвищим рівнем розвитку духовних, інтелектуальних, творчих та фізичних здібностей людини [25, с. 235].

Рання дорослість – це період сформованості людини, який починається після юності, його вікові межі становлять 20-30 років. Її характерними ознаками є стабільність в психологічній, емоційній та психофізіологічній сферах. На даному віковому етапі відбувається реалізація особистісного потенціалу у різноманітних сферах життєдіяльності, а також особистості властиві суперечності, сенситивність та критичність [26, с. 11-12].

Період ранньої дорослості вирізняється психосоціальною ситуацією розвитку, яка пов'язана з активним включенням індивіда у всі сфери життєдіяльності, а саме:

- прокреаційну – прагнення особи вирішувати питання в процесі міжособистісної взаємодії, здатність викликати та задовольняти потреби наступного покоління;
- продуктивну – вміння успішно поєднувати професійну діяльність із сім'єю та вихованням дітей;
- креативну – вміння підвищувати особистий та суспільний культурний потенціали [26, с.12].

На етапі ранньої дорослості провідними завданнями міжособистісної взаємодії є залучення індивіда у всі сфери соціального, професійного, сімейного життя, опанування різних соціальних і міжособистісних ролей [23, с. 87].

Людина у період ранньої дорослості схильна до імпульсивності, образ та підозр, також їй важко стримуватись та не реагувати на критику оточуючих.

Поведінка чоловіків та жінок у конфліктних ситуаціях може різнитися, оскільки для кожного з них процес міжособистісної взаємодії має власне значення. Наприклад, у жінок спостерігається тенденція до високого рівня зорієнтованості у міжособистісній взаємодії. Їм властиве прагнення до знань у системі людських відносин, тому у них виявляється гнучкість і варіативність при взаємодії з іншими. У чоловіків, ж навпаки, провідними є

шаблонні типи взаємодії, тому вони менше володіють засобами та прийомами необхідними для взаємодії з оточуючими [27, с. 40].

Психолог Є. Ільїн вважає, що у конфліктах жінки частіше згадують старі провини та помилки своїх опонентів, а чоловіки більше акцентують свою увагу саме на проблемі, що спричинила конфлікт. На думку вченого, представницям жіночої статі властиво орієнтуватися не лише на власну думку, оскільки вони більше схильні до конформності, ніж чоловіки. Спостерігається тенденція, що у чоловіків більшою мірою проявляється інтерес до вирішення конфліктів, що виникли в процесі трудової діяльності. Натомість жінки більше схильні до вирішення конфліктів, підґрунтям яких є особистісні потреби та проблеми [28, с.].

В. Манічева зауважує, що конфліктна поведінка чоловіків і жінок у ранньому дорослому віці пов'язана насамперед з тим, що вони по-різному сприймають цінність міжособистісних стосунків, сутність розв'язання протиріч, вдавання до різних форм агресії. Вибираючи форми конфліктної поведінки, жінки віддають перевагу тим, які можуть викликати менше шкоди для стосунків, ніж тим, які можуть допомогти досягти власних цілей.

Під час конфлікту жінки є маніпуляторами, оскільки використовують більш широкий спектр вербальних і невербальних методів і засобів впливу. Засуджується відкритий прояв агресії жінками, у зв'язку з чим для них характерне використання непрямих форм агресії.

Чоловіки вважають за краще тиснути на суб'єкта конфліктної взаємодії і демонструвати своє домінування, менш гнучкі і більш жорсткі. Суспільство часто диктує чоловікам необхідність агресії.

У випадку, коли конфліктна поведінка виникає під час неоднорідної взаємодії, поведінка жінок більш активна, інтуїтивна і конструктивно рефлексивна, тоді як поведінка чоловіків менш агресивна та афективна, має пасивний характер [29, с. 51-52].

Враховуючи вищезазначене, можна помітити відмінності у поведінці чоловіків та жінок під час розв'язання конфліктних ситуацій, що визначається безліччю психологічних факторів.

У період ранньої дорослості змінюється ставлення до дружби та любові, що обумовлюється соціальною ситуацією розвитку молодих людей, їх бажанням до встановлення глибших інтимних стосунків та створення власної сім'ї [30].

А. Подушка вважає, що підґрунтям взаємодії на основі дружби є стійкі, індивідуально-вибіркові міжособистісні відносини, які керуються обопільною взаємністю та прихильністю. Відповідно взаєморозуміння, взаємна відкритість, довірливість та допомога є основними ознаками дружби [31, с. 115].

Є. Павлюк зазначає, що дружба неможлива без таких складових, як: емпатія, емоційні стосунки, атракція, довіра, рівність, повага, прийняття, саморозкриття.

У даному випадку емпатію можна розглядати як вміння слухати, розуміти та співпереживати іншій людині, сприймати її такою як вона є. Зростання рівня емпатії є характерним для періоду ранньої дорослості.

Привабливість, встановлення розуміння при взаємодії, налагодження позитивних взаємин при сприйнятті індивіда індивідом називається атракцією. Важливою складовою дружби є саморозкриття особистості в процесі взаємодії. Саморозкриття – це процес надання оточуючим інформації про себе, який сприяє встановленню міжособистісних контактів та висвітленню власних думок та поглядів [32, с. 61-64].

Л. Уриська звертає увагу на те, що міжособистісна взаємодія набуває найбільшого рівня близькості у любові і є важливим компонентом її розвитку у період ранньої дорослості.

Любов – це високий рівень позитивного емоційно-чуттєвого ставлення, що виокремлює його об'єкт, як найбільш значимий серед інших та ставить суб'єкта у центр життєвих потреб та інтересів [33, с. 474-476].

У своїй праці «Мистецтво любові» Е. Фромм описує: «...зріла любов – це єдність за умов збереження цілісності особистості , її індивідуальності. Любов є рушійною силою людини, силою,...яка об'єднує її з іншими. Любов допомагає людині перебороти почуття відчуженості й самоти та водночас дозволяє бути собою, зберігати свою цілісність. Їй притаманний парадокс: дві істоти перетворюються на одне ціле та водночас залишаються окремими» [34, с. 37].

Г. Жвельц [35, с. 498-500], вивчаючи міжособистісну взаємодію у період дорослості запропонував модель трьох основних біполярних вимірів міжособистісних стосунків (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Модель біполярних вимірів у міжособистісній взаємодії у період дорослості

Незалежність	Залежність
Зв'язаність	Відчуження
Взаємність	Самозаглиблення

Автор описує наступним чином, вищенаведені у таблиці компоненти:

– «незалежність – залежність» – цей вимір описує людей відповідно до їхнього рівня відокремленості та індивідуалізації. Відповідно компонент «залежність» характеризує осіб, які сильно залежать від інших людей і ще не зуміли створити відчуття себе як окремого від інших людей. Компонент «залежність» притаманний для осіб, які встановлюють симбіотичні стосунки з іншими людьми. Зазвичай вони відчувають тривогу, яка виникає при найменшій загрозі розлуки. В таких людей наявний постійний страх втратити другу половинку. Вони також зазвичай зливаються зі значущими іншими, що проявляється як встановлення недиференційованих відносин.

Полюс «незалежність» описує людей, які досягли повної індивідуальності. Вони чітко розрізняють себе та інших людей, вони здатні

побути на самоті і проживати тривалі періоди розлуки зі значущими людьми. У таких людей добре сформовані уявлення про себе, які відрізняються від уявлень інших людей;

– «зв'язаність-відчуження» – цей вимір описує особистостей відповідно до їхнього рівня зв'язку та близькості з іншими людьми. Компонент «зв'язаність» вказує на зростання зв'язку з іншими. Зв'язність стосунків відноситься до довготривалих стосунків, до пошуку близькості та зв'язку зі значимими іншими людьми. У таких людей є близькі друзі, до яких вони можуть звернутися за допомогою, коли потрапили в біду. Інтимні стосунки передбачають обмін досвідом з іншими. Можна сказати, що такі люди почуваються в безпеці у стосунках і тому готові ризикувати та емоційно розкриватися.

Компонент «відчуженість» описує людей, які зазвичай відчужені. Це може проявлятися як соціальна ізоляція та уникнення близькості. Такі люди також відчувають страх поглинання – страх втратити власну ідентичність і незалежність у стосунках з іншими. Через це вони схильні уникати стосунків і відчувають себе незалежними;

– «взаємність-самозаглиблення» – цей вимір описує індивідів відповідно до їхнього рівня взаємності у стосунках, що проявляється як здатність співпрацювати, діяти в партнерстві та сприймати інших людей як суб'єктів зі своїми потребами та бажаннями.

Компонент «взаємність» описує людей зі зростаючою здатністю до взаємності у стосунках. Взаємність відноситься до здатності встановлювати справді взаємні стосунки, в яких особистість визнає іншу людину суб'єктом з його/її власними потребами та інтересами. Такі люди сприймають інших як рівноправних партнерів. Вони мають здатність співпереживати, і конфлікти вирішуються шляхом згоди.

Компонент «самозаглиблення» описує людей, які дуже поглинуті та зайняті собою. Вони сприймають інших людей лише як засіб для задоволення власних потреб. Такі люди маніпулятивні і не вміють досягати

згоди в конфліктних ситуаціях. У конфліктах вони часто наполягають на своїх планах і бажаннях і не готові йти на компроміс.

Таким чином, Г. Жвельц зазначає, що характеристики діадичних відносин є результатом різних ступенів основних вимірів діадичних відносин. У кожній людині три виміри виражені в різному ступені. Ступінь присутності кожного виміру описує конкретні типи та характеристики міжособистісних стосунків.

Вище ми дослідили особливості міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості та виявили, що у ній наявні відмінності за гендерною ознакою. Детальніше гендерні особливості у міжособистісній взаємодії дорослих розглянути у наступному підрозділі.

1.3 Гендерні відмінності у міжособистісній взаємодії дорослих

У наш час стрімко набирає обертів цікавість до відмінностей між жінками та чоловіками та питання гендеру, гендерної ідентичності, гендерних ролей та стереотипів.

В контексті вивчення даної проблематики слід виокремити різницю між такими поняттями, як «стать» та «гендер».

Слово «стать» описує риси, безпосередньо зумовлені біологічною природою людини і його варто використовувати для опису демографічних категорій. Однак, коли йде мова про природу мужності та жіночності, слід застосовувати слово «гендер».

На відмінну від статі, гендер є соціальною характеристикою, що належить до засвоєних форм поведінки та установок, пов'язаних з біологічною статтю.

В одному випадку поняття «гендер» означає лише систему очікувань суспільства щодо маскулінних та фемінінних ролей, тобто розглядається як соціальна характеристика чоловіків та жінок. В інших випадках гендер

розуміється як різні комбінації між навколишнім середовищем і біологією, а поняття «стать» пов'язується лише з анатомічними відмінностями між чоловіками та жінками [28, с.14].

Отже, гендер – це соціальна стать, що обумовлює поведінку людини у суспільстві, і те, як воно сприймається [36,с.4].

Гендерна ідентичність – сприйняття людиною власного Я-образу у контексті «маскулінне-фемінінне», «соціальне-індивідуальне», «філогенетичне-онтогенетичне» [37, с. 83].

Гендерні ролі – це очікувані установки та поведінка, які суспільство асоціює з кожною статтю [38, с.].

До гендерних ролей відносять ознаки поведінки відповідної статі у мові, манерах, одязі, жестах тощо.

Жіночі та чоловічі гендерні ролі виступають способом пізнання позитивних та негативних факторів, як конкретної культури, так і цілого світу [39, с. 129].

Гендерні стереотипи – це когнітивні структури, які складаються із соціально спільних характеристик чоловіків і жінок. Вони описують, що характерно для чоловіків та жінок, а також містять переконання про те, якими мають бути представники чоловічої та жіночої статі [40, с.].

Переважно питання гендеру розглядається науковцями крізь призму політики та лінгвістики.

С. Ребенчак у своїй статті «Гендерні особливості політичного дискурсу» описує такі особливості спілкування чоловіків та жінок у процесі політичної взаємодії [41, с. 480–483]:

- жінки-політики більше схильні проявляти емоційність та мінливість у своїх політичних виступах та діях. До прикладу, вони можуть легко змінити соціальну роль у процесі мовленнєвої взаємодії: можуть поставити себе на місце слухача, прислухатися до іншої точки зору. Вони більшою мірою звертають увагу на коментарі. Чоловікам набагато складніше переключитися. Вони часто демонструють емоційну відстороненість;

- жінкам більш притаманно наводити чіткі конкретні приклади опираючись на власний досвід, або досвід своїх рідних та друзів. Натомість чоловіки-політики цього не роблять. Планувати майбутнє їм вдається простіше, ніж враховувати та аналізувати минулі помилки;
- чоловіки частіше ініціюють переривання діалогу, в якому беруть участь;
- виступи чоловіків-політиків характеризуються вираженою конкретністю, точністю, категоричністю суджень та позицій, а також значною грубістю в процесі мовлення;
- жінки-політики мають особливість вдаватися до емоційного перебільшення прикладів та фактів, які описують;
- жінки у своїх промовах звертають увагу на позитивну оцінку (у рідкісних випадках – нейтральну) певної ситуації, проте чоловікам властиво фокусувати увагу слухачів на негативних аспектах.

І. Дидин [42, с. 332–333.] у статті «Гендерні аспекти спілкування» зазначає, що у сучасній лінгвістиці дослідження комунікативної взаємодії чоловіків та жінок у взаємозв'язку з параметрами мови є досить актуальною. Автор описує стиль спілкування чоловіків, як авторитарний: орієнтація на завищену самооцінку, самовпевненість, сконцентрованість на завданні, тенденція до стереотипів у спілкуванні. Жінки ж схильні використовувати демократичний стиль спілкування: актуалізація колективного сприйняття рішень, спонукання учасників комунікативного процесу до взаємодії, що, зі свого боку, позитивно впливає на пошук нових шляхів розв'язання проблем.

І. Дидин звертає увагу на те, що гендерні особливості спілкування чоловіків та жінок можна помітити в етикетному спілкуванні. Під час розмови жінки вдаються до відвертих поглядів у вічі співрозмовника, проте чоловікам притаманно уникати прямого погляду. Переважно жінки заводять та підтримують розмову, а чоловіки здійснюють контроль та керування її перебігом. Ще однією особливістю у спілкуванні є те, що жінки частіше, ніж чоловіки, просять вибачення, намагаються щось пояснити або з'ясувати.

Жінки потребують спілкування більше, ніж чоловіки. Зазвичай вони краще пояснюють, ніж чоловіки. Жінки часто підвищують інтонацію в кінці речення; це часто робить їх репліку схожою на запитання чи претензію. Комунікативна мета жінки, насамперед, полягає в налагодженні та підтримці стосунків, тому вона частіше йде на компроміс, шукає гармонії та примирення [43, с. 159–161].

Ж. Богдан, Н. Серeda, Т. Солодовник виділяють такі гендерні відмінності у процесі спілкування у чоловіків та жінок:

- жінки в спілкуванні націлені на те, щоб отримати зворотній зв'язок від опонента, встановлення взаєморозуміння, більше звертають увагу на зовнішній вигляд та міміку, тоді як чоловіче спілкування характеризується розв'язанням конкретних проблем;

- чоловіки схильні спілкуватися з людьми свого кола або з людьми, які мають статус вище їхнього, тоді як жінок більше приваблює вміння довіряти і близькість у спілкуванні зі співрозмовниками. як своєї статі, так і протилежної [44, с. 110–121].

Т. Калініченко [45, с. 51–54] описує гендерні відмінності у взаємодії чоловіків та жінок на прикладі груп. Дослідниця зазначає, що у чоловічих групах чоловіки сміються не часто. Жінки в жіночих колективах сміються частіше за чоловіків. У гетеросексуальних групах жінки не часто вдаються до прямих засобів впливу. Найчастіше вони висловлюють сумніви у власних висловлюваннях, часто повторюючи свої запитання, аби підтримати свого співрозмовника.

Також гендерні відмінності у взаємодії чоловіків та жінок виявляють при вирішенні конфліктних ситуацій. Жінки більш толерантні та готові йти на примирення задля вирішення конфліктної ситуації. Чоловіки в цій ситуації частіше вдаються до «сильних» висловлювань і прокльонів, а жінки — плачуть.

При вирішанні конфліктів чоловіки схильні проявляти стратегії суперництва та компромісу, а жінки – пристосування та співпрацю. Стратегія уникнення однаково виражена у чоловіків і жінок.

Жінки при подоланні конфліктів схильні орієнтуватися на чужу думку, тому в такій ситуації важливу роль займає й посередник. Це також пояснює той факт, що жінки частіше звертаються по допомогу до інших людей, психологів, аби зняти психологічну напругу завдяки розмові [46, с. 325–330].

Г. Ложкін і Н. Пов'якель [47, с. 154] визначили специфіку поведінки у конфліктних ситуаціях у чоловічих та жіночих колективах. У чоловічих колективах конфлікти, як правило виникають на виробничому та діловому підґрунті, тоді як у жіночих колективах спричинення конфліктних ситуацій здебільшого на емоційній основі, що спричиняються різними емоційними реакціями, коливаннями настрою, симпатією чи антипатією тощо.

Відповідно, чоловіки скеровують свою увагу на розв'язання нагальних проблем, шляхом конструктивного вирішення конфліктної ситуації. При цьому жінки більше орієнтовані на дотримання норм, правил, стандартів, ролей. Однак поведінка жінок у конфліктах з чоловіками вирізняється більшою гнучкістю.

Також існують гендерні відмінності у взаємодії дорослих під час невербальної комунікації.

Невербальна комунікація – це спілкування за допомогою мимики, рухів жестів, без використання слів. Під час даного виду комунікації усе має значення: вираз обличчя людини, її голос та навіть поза.

С. Адамець у статті «Гендерні особливості невербального спілкування та його вербалізація» описує такі гендерні особливості невербальної взаємодії чоловіків та жінок [48, с. 6–9]:

- жінки краще вправляються в передачі невербальних сигналів, вони мають здатність розвивати підвищену чутливість до невербальних сигналів, що сприяє та підтримує розвиток взаємодії, в наслідок чого, вони

мають властивість передбачати поведінку більш доміантних та сильних чоловіків;

- у жінок часте використання посмішок та поглядів, а також більш розвинена здатність розшифровувати невербальні сигнали, свідчать про те, що вони більше зацікавлені в отриманні зворотного зв'язку від свого співрозмовника;

- невербальні патерни, які властиво використовувати жінкам при взаємодії з іншими: торкатися та гратися з волоссям, нахилити голову, оголювати шию, показувати внутрішню сторону зап'ястків, тріпотіти віями, злегка торкатися руки співрозмовника, схрещувати руки на грудях;

- чоловікам притаманно вдаватися до таких засобів невербальної комунікації: сидіти з широко розкинутими ногами, розтягувати руки та хрускати кісточками пальців, нервово постукувати пальцями, чухати потилицю, тримати руки на поясі.

Дослідниця зробила висновок, що невербальні засоби спілкування, якими користуються чоловіки та жінки, мають різне призначення. Жінки роблять все, щоб виглядати привабливіше і яскравіше. Вони хизуються, намагаються показати шию і зап'ястя, які є символом ніжності та жіночності, закидають ногу на ногу, граються аксесуарами та волоссям. Натомість чоловіки намагаються показати свою силу і надійність: вони розтягують м'язи, демонструють великий палець та сидять, широко розставивши ноги.

Н. Кодацька [49, с. 73–78] описує емоційність, як гендерну відмінність у взаємодії дорослих. Вона зазначає, що чоловіки нічим не гірші за жінок у вмінні ідентифікувати почуття інших і співпереживати їм, але вони зацікавлені в тому, щоб інші не помічали цього в їхній поведінці. Чоловіки не хочуть, щоб інші бачили їх емпатійними, тому що це не відповідає їх гендерній ролі. Чоловіки часто опиняються в ситуаціях, які вимагають від них прояви сили, незалежності, влади, бажання змагатися – якостей, які суперечать емпатійній чутливості. Говорячи про переживання та вираження власних емоцій можна зазначити, що чоловіки та жінки виражають свої

емоції з різним ступенем інтенсивності. Наприклад, емоційна ригідність вважається однією з найважливіших описових характеристик чоловіка. Водночас жінки більше виражають свої почуття, спрямовані на інших, наприклад, інтерес до почуттів інших, їхніх потреб чи бажань.

Чоловіки, навпаки, демонструють більш егоцентричні почуття (акцент на власних інтересах і потребах). Жінкам зручніше висловлювати почуття страху і смутку, хоча гендерних відмінностей у здатності відчувати ці почуття майже немає.

Д. Грей [50, с.42] наводить таблицю із дванадцяти чоловічих та жіночих якостей:

Таблиця 1.2 – Дванадцять чоловічих та жіночих якостей

№	Чоловіча сторона	Жіноча сторона
1.	Незалежність	Взаємозалежність
2.	Неупередженість	Емоційність
3.	Вирішення задач	Дбайливість
4.	Стійкість	Беззахисність
5.	Конкуренція	Співробітництво
6.	Аналітичний розум	Інтуїція
7.	Могутність	Любов
8.	Наполегливість	Чуйність
9.	Компетентність	Щирість
10.	Впевненість в собі	Довіра
11.	Надійність	Добродушність
12.	Цілеспрямованість	Орієнтація на взаємини

Отже, теоретичний аналіз наукових публікацій за темою нашого дослідження виявив такі гендерні відмінності у міжособистісній взаємодії:

1) у невербальних формах комунікації, а саме: жінки краще передають та розшифровують невербальні сигнали комунікації, частіше посміхаються при взаємодії та схильні демонструвати символи ніжності та жіночності,

натомість чоловіки у міжособистісній взаємодії намагаються показати свою силу та надійність (таблиця 1.3);

Таблиця 1.3 – Невербальні патерни чоловіків та жінок у процесі міжособистісної взаємодії

№	Чоловічі патерни	Жіночі патерни
1.	Нервове постукування пальцями	Гра з волоссям
2.	Розтягування рук	Нахиляння голови
3.	Чухання потилиці	Оголювання шії
4.	Демонстрація великих пальців	Демонстрація внутрішньої сторони зап'ястків
5.	Хрускотіння кісточками пальців	Тріпотіння віями
6.	Тримання рук на поясі	Схрещування рук на грудях
7.	Сидіння з широко розставленими ногами	Легкі доторки до руки співрозмовника

2) у конфліктних ситуаціях: чоловіки схильні проявляти стратегії суперництва та компромісу, а жінки – пристосування та співпрацю;

3) у демонстрації власної емоційності: чоловіки не воліють, щоб інші бачили їх емоції, зазвичай вони демонструють більш егоцентричні почуття, зате жінкам властиво висловлювати почуття страху і смутку. Проте, варто зазначити, що відмінностей у здатності відчувати ці почуття майже немає.

Отже, гендерні відмінності у взаємодії дорослих проявляються завдяки вербальним та невербальним формам комунікації, у конфліктних ситуаціях та домінуючих стратегіях пошуку їх вирішення, а також при демонстрації власної емоційності представників чоловічої та жіночої статі.

Висновки до розділу 1

Здійснено теоретичний аналіз проблеми гендерних особливостей міжособистісної взаємодії дорослих.

Досліджено характеристики та ознаки міжособистісної взаємодії, форми поведінки особистості у міжособистісній взаємодії в період ранньої дорослості та гендерні відмінності у міжособистісній взаємодії дорослих.

Описано етапи становлення міжособистісної взаємодії такі, як: постановка мети взаємодії, формування сумісної діяльності та виникнення взаєморозуміння між учасниками взаємодії.

Наведено короткий опис розвитку міжособистісної взаємодії на кожному віковому етапі.

Виявлено особливості міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості та виявили, що у ній наявні відмінності за гендерною ознакою.

Встановлено, що гендерні відмінності у взаємодії дорослих проявляються завдяки вербальним та невербальним формам комунікації, у конфліктних ситуаціях та домінуючих стратегіях пошуку їх вирішення, а також при демонстрації власної емоційності представників чоловічої та жіночої статі.

Результати нашого теоретичного дослідження представлені у наших публікаціях [..:..].

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПЕРІОД РАНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

2.1 Опис та обґрунтування методик дослідження

Завданням емпіричного дослідження було: дослідити гендерні особливості міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості.

В психологічній літературі існує безліч методик для дослідження особливостей міжособистісної взаємодії, наприклад: методика «Каліфорнійський психологічний опитувальник особистості (СРІ)» Дж. Гоуха, методика «Шкала макіавеллізм» Р. Крісті, методика «Тест соціального самоконтролю в спілкуванні» М. Снайдера, методика «Діагностика прийняття інших» (по шкалі Фейя), методика «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» В. Бойко тощо [51; 52; 53; 54].

Для практичного дослідження нашого питання та закріплення матеріалу, ми обрали такі методики: «Маскулінність-фемінність» С. Бем, «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі, «Суб'єктивна оцінка міжособистісних взаємин» С. Духновського, «Визначення типів поведінки у конфліктній ситуації» К. Томаса, «Опитувальник міжособистісних стосунків» О. Рукавишникова. Вибір цих методик був обумовлений тим, що вони зручні і зрозумілі для досліджуваних, дають потрібні, відповідні меті і завданням нашого дослідження відомості.

Розглянемо ці методики детальніше.

Опис методики «Маскулінність-фемінність» С. Бем [55, с. 12]

Мета: діагностика психологічної статі та визначення ступеня андрогінності, маскулінності та фемінності особистості, визначення типу особистості: маскулінний, фемінний, андрогінний.

Маскулінність являє собою комплекс фізичних, психічних та поведінкових характеристики, які вважаються чоловічими [56, ст.103].

Фемінність – це сукупність рис і характеристик поведінки, можливостей і очікувань, що визначають соціальну практику певної групи і конструюють жіночу гендерну роль [57, ст.156].

Андрогінність визначається як поєднання традиційно жіночих і чоловічих рис, є значною психологічною характеристикою людини, що визначає її здатність варіювати поведінку залежно від ситуації; вона допомагає формуванню стійкості до стресів, сприяє досягненню успіхів у різних сферах життєдіяльності [55, ст.12].

Опитувальник містить 60 тверджень. Методика включає інструкцію, бланк для відповідей, рекомендації з обробки та інтерпретації результатів.

Опис методики «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі [58, с. 36]

Мета: виявлення переважаючого типу відносин до людей в самооцінці.

Для представлення основних соціальних орієнтації Т. Лірі розробив умовну схему у вигляді кола, розділеного на сектори. У цьому колі по горизонтальній і вертикальній осях позначені чотири орієнтації: домінування-підпорядкування, дружелюбність-ворожість. У свою чергу, ці сектори розділені на вісім - відповідно більш приватним відносинам. Для ще більш детального опису коло ділять на 16 секторів, але частіше використовуються октанти, певним чином орієнтовані щодо двох головних осей. Діскограма стала основою системи міжособистісної діагностики.

Октанти характеризують такі психологічні тенденції: [59, с. 24]

Перша тенденція (I) – домінування – владність – деспотичність. Відображає лідерські якості, прагнення до домінування, до незалежності, здатність брати на себе відповідальність.

Друга тенденція (II) – впевненість у собі – самовпевненість – самозакоханість. Відображає впевненість у собі, незалежність і діловитість, у крайньому прояві – егоїстичність і черствість.

Третя тенденція (III) – вимогливість – непримиренність – жорсткість. Дозволяє оцінити такі якості, як дратівливість, критичність, нетерпимість до помилок партнера. Крайній прояв цієї тенденції виражається у насмішкватості та у в'їдливості.

Четверта тенденція (IV) – скептицизм – упертість – негативізм. Характеризує недовіру, підозру, ревнивість, образу чи злопам'ятність.

П'ята тенденція (V) – поступливість – лагідність – пасивне підкорення. Дозволяє оцінити критичність до себе, скромність, несміливість, сором'язливість.

Шоста тенденція (VI) – довірливість – слухняність – залежність. Оцінює такі якості, як повага до інших, вдячність, прагнення приносити радість партнерові.

Сьома тенденція (VII) – добросердечність – несамотійність – надмірний конформізм. Характеризує здатність до взаємодопомоги, до спілкування, доброзичливість, уважність.

Восьма тенденція (VIII) – готовність прийти на допомогу – безкорисливість – жертвовність. Відображає делікатність, ніжність, прагнення піклуватися про близьких, а також терпимість до недоліків і вміння пробачати.

Типи міжособистісних відносин за Т. Лірі: [58, с. 40]

1. Авторитарний – домінуючий, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний в справах, любить давати поради, потребує поваги до себе.

2. Егоїстичний – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

3. Агресивний – вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішкуватий, іронічний, дратівливий.

4. Підозрілий – критичний, нетовариський, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через невпевненість в собі, підозрливості й

страху поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований в людях, потайний, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

5. Підлеглий – сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє, схильний підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

6. Залежний – слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє проявити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

7. Доброзичливий – схильний до співпраці, кооперації, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформний, слід умовностям, правилам і принципам "хорошого тону" у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст в досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, товариська, проявляє теплоту і дружелюбність у відносинах.

8. Альтруїстичний – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі і занадто активний по відношенню до оточуючих, приймає на себе відповідальність за інших.

Перші чотири типи міжособистісних відносин: 1, 2, 3 і 4 – характеризуються переважанням неконформними тенденціями і схильністю до дез'юктивних (конфліктним) проявів (3, 4); більшою незалежністю думки, завзятістю у відстоюванні власної точки зору, тенденцією до лідерства і домінування (1, 2).

Інші чотири типи міжособистісних відносин: 5, 6, 7, 8 – представляють протилежну картину: невпевненість у собі, податливість думці оточуючих, схильність до компромісів (5, 6); переважання конформних установок, конгруентність у контактах з оточуючими (7, 8).

Опитувальник містить 128 оціночних суджень, з яких у кожному з 8 типів відносин утворюються 16 пунктів, упорядкованих по висхідній інтенсивності. Методика побудована так, що судження, спрямовані на з'ясування будь-якого типу відносин, розташовані не підряд, а особливим

чином: вони групуються по 4 і повторюються через рівну кількість визначень. При обробці підраховується кількість відносин кожного типу.

Опис методики «Суб'єктивна оцінка міжособистісних взаємин» С. Духновського [60, ст. 319]

Мета: визначення характеристик дисгармонії міжособистісних взаємин з допомогою самооцінок досліджуваного.

Методика дає можливість дослідити напруженість, відчуженість, конфліктність та агресивність у взаєминах між людьми, які виступають індикаторами їхньої дисгармонічної взаємодії.

С. Духновський так визначає досліджувані параметри:

1. Напруженість у міжособистісних взаєминах — це зайва зосередженість на них (гіперрефлексія), підвищена занепокоєність відносинами, які є нестійкими, важкими — такими, що створює занепокоєння. Зазвичай суб'єкти відносин докладають зусиль, щоб уникнути емоційного дискомфорту, незадоволеності відносинами. Часто має місце очікування того, що все зміниться на краще [61, ст. 19].

2. Відчуженість у міжособистісних взаєминах є проявом психологічної дистанції між людьми. Під нею розуміють інтегральну характеристику міжособистісних відносин, що виражається у «близькості — відчуженості» для людей. Відчуженість суб'єктів взаємодії – відсутність довіри, розуміння, близькості; це емоційна холодність між людьми. Посилення дистанції між людьми може бути зумовлене симпатією — антипатією, і навіть тяжінням — відштовхуванням між суб'єктами взаємодії [61, ст. 20].

3. Конфліктність у міжособистісних взаєминах. Конфліктна ситуація – це ситуація, в якій є протиріччя між її учасниками, що виявляється в їхній протидії один одному (протистоянні, протиборстві) і супроводжується афективними проявами. Учасники конфлікту переживають її як значну психологічну проблему, яка потребує свого вирішення. Таке протистояння викликає активність сторін, спрямовану на подолання суперечності, що виникла, і вирішення ситуації в інтересах обох або однієї зі сторін [61, ст. 19].

4. Агресивність у міжособистісних взаєминах вказує на тенденцію (прагнення) підпорядкувати собі інших, домінувати над ними, експлуатувати їх. Суб'єкти відносин (або один з них) прагнуть отримати контроль, владу один над одним. Можливий прояв різкості, грубості, роздратування у відносинах (як у вербальній, так і в невербальній формі), а також непрямой агресії [61, ст. 20].

Методика складається із 4 шкал: «Напруженість у взаєминах» (11 пунктів), «Відчуженість у взаєминах» (11 пунктів), «Конфліктність у взаєминах» (9 пунктів) та «Агресивність у взаєминах» (9 пунктів).

Відведений час – 20-25 хвилин.

Опис методики «Визначення типів поведінки у конфліктній ситуації»
К. Томаса [59, с. 29]

Мета: визначення переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях.

На ранніх етапах вивчення конфліктів широко використовувався термін «вирішення конфліктів», сутність якого полягає в тому, що конфлікт можна і необхідно розв'язувати або елімінувати. Метою вирішення конфліктів є деякий ідеальний безконфліктний стан, де люди працюють у повній гармонії.

Останнім часом ставлення фахівців до цього аспекту дослідження конфліктів істотно змінилося. Це викликано, на думку К. Томаса, двома обставинами: усвідомленням марності зусиль з повної елімінації конфліктів, а також підтвердженням наявності позитивних функцій конфліктів. Акцент повинен бути перенесений з елімінування конфліктів на управління ними. Автор вважає за потрібне сконцентрувати увагу на таких аспектах зміни конфліктів: які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей; які з них є більш продуктивними або деструктивними; яким чином можна стимулювати продуктивну поведінку.

Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях К. Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація (пов'язана з увагою людини до інтересів інших

людей, залучених до конфлікту) і наполегливість (для якої характерний акцент на захисті власних інтересів). Відповідно цим двом вимірам, автор виділяє наступні типи поведінки у конфліктній ситуації:

1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому;

2) пристосування – на противагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;

3) компроміс – угода на основі взаємних поступок; пропозиція варіанту, що знімає виниклу суперечність;

4) уникнення – відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;

5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

При уникненні конфлікту жодна зі сторін не досягає успіху. При таких формах поведінки, як конкуренція, пристосування і компроміс, або один з учасників виявляється у виграші, а інший програє, або вони обидва програють, оскільки йдуть на компромісні поступки. І тільки в ситуації співпраці обидві сторони виявляються у виграші.

В опитувальнику з виявлення типових форм поведінки К. Томас описує кожний з п'яти наведених можливих варіантів 12 судженнями про поведінку індивіда в конфліктній ситуації. У різних поєднаннях вони згруповані в 30 пар. Тест можна використати в груповому варіанті, як у поєднанні з іншими тестами, так і окремо. Пропонується у кожній з поданих пар вибрати те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час — не більш 15-20 хвилин.

Інтерпретація результатів тесту: кількість балів, набраних випробуванним за кожною шкалою, дає уявлення про вираженість у нього тенденції до прояву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

*Опис методики «Опитувальник міжособистісних стосунків»
О. Рукавишникова*

Мета: діагностика різних аспектів міжособистісних стосунків та вивчення комунікативних особливостей особистості. Опитувальник аналізує поведінку людини у трьох основних галузях міжособистісних потреб: «включення», «контролю» та «афекту». Усередині кожної галузі беруть до уваги два напрями міжособистісної поведінки: виражена поведінка людини, тобто її думка про інтенсивність своєї поведінки в цій галузі; і поведінка, яку потребує людина від оточуючих, інтенсивність якої є оптимальною для неї.

Включення:

виражена поведінка. Іе - прагнення приймати інших, щоб вони мали інтерес до індивіда і брали участь у його діяльності; активне прагнення індивіда належати до різних соціальних груп і бути якомога більше і частіше серед людей;

необхідна поведінка. Іw – прагнення індивіда, щоб інші запрошували його брати участь у їх діяльності і прагнули бути в його оточенні, навіть коли він не докладає до цього жодних зусиль.

- низьке значення за Іе свідчить про те, що індивід не відчуває себе добре серед людей і буде схильний їх уникати;
- високе значення за Іе свідчить про те, що індивід відчуває себе добре серед людей і буде мати тенденцію їх шукати;
- низьке значення за Іw свідчить про те, що індивід має тенденцію спілкуватися з невеликою кількістю людей;
- високе значення за Іw свідчить про те, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них.

Контроль:

виражена поведінка. Се – прагнення індивіда контролювати і впливати на інших: бере в свої руки керівництво і прагне вирішувати, що і як буде робитися;

необхідна поведінка. Sw – прагнення індивіда, щоб інші контролювали його, впливали на нього та говорили йому, що він повинен робити.

- низьке значення за Се свідчить про те, що індивід уникає прийняття рішень та взяття на себе відповідальності;
- високе значення за Сесвідчить про те, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю;
- низьке значення за Сw свідчить про те, що індивід не приймає контролю над собою;
- високе значення за Сw свідчить про потребу в залежності і коливання при прийнятті рішень.

Афект:

виражена поведінка. Ae - прагнення індивіда бути в близьких, інтимних стосунках з іншими, проявляти до них свої дружні і теплі почуття;

необхідна поведінка. Aw - прагнення індивіда, щоб інші прагнули бути до нього емоційно ближчими і ділилися з ним своїми інтимними почуттями.

- низьке значення за Ae свідчить про те, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;
- високе значення за Ae свідчить про те, що індивід має схильність встановлювати близькі почуттєві відносини;
- низьке значення за Aw свідчить про те, що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини;
- високе значення за Aw свідчить про те, що індивід вимагає, щоб інші без розбору встановлювали з ним близькі емоційні стосунки.

Опитувальник складається із 54 тверджень. Час виконання: 15-20 хвилин[62].

Результати емпіричного дослідження за кожною методикою подано у наступному підрозділі.

2.2 Аналіз та узагальнення отриманих даних.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Ресурсного інформаційно-консультативного центру психологічної підтримки кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету. Експериментальну вибірку складають 34 особи, з них 17 чоловіків та 17 жінок віком від 20 до 30 років.

Кожному досліджуваному було надано бланки щ п'ятьма методиками, опис яких наведено вище. Обробка даних здійснювалась окремо у чоловічій і жіночій підвбірках.

Розглянемо детальніше результати за кожною методикою.

Результати за методикою «Маскулінність-фемінність» С. Бем подані на рисунках 2.1 (чоловіча підвбірка) і 2.2 (жіноча підвбірка).

Розглянемо результати досліджених чоловіків (рис. 2.1).

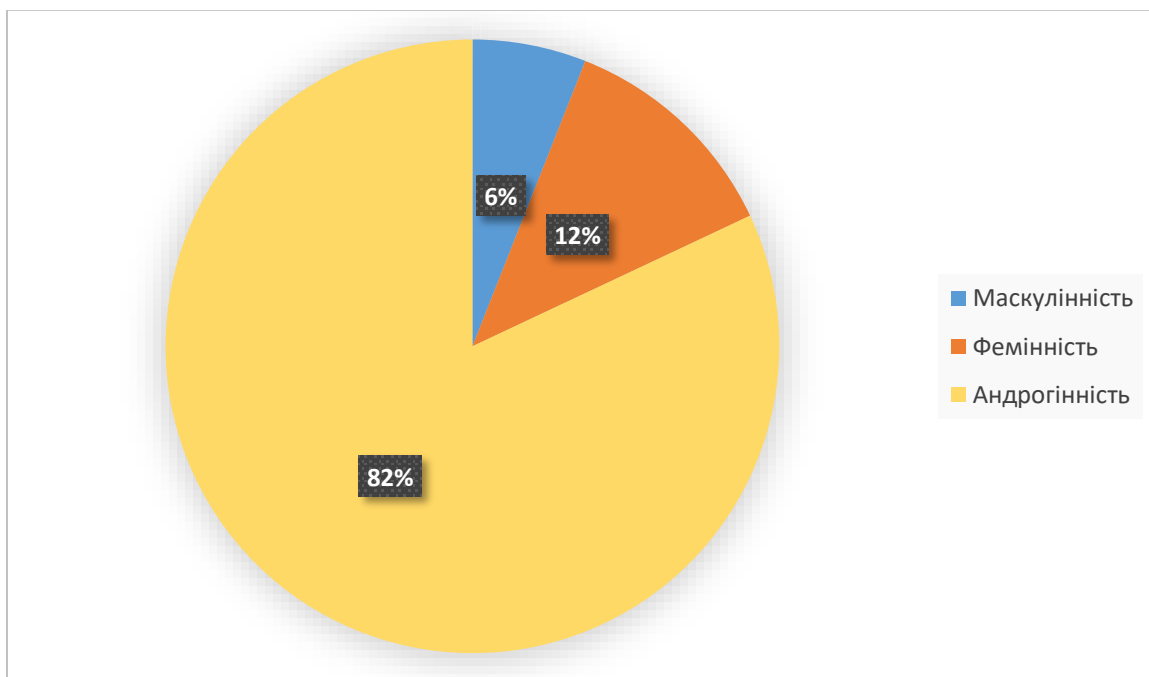

Рисунок 2.1 – Показники маскулінності-фемінності серед чоловіків

Як бачимо на рисунку 2.1, у 82% чоловіків переважає андрогінність, що свідчить про гармонійне поєднання, як маскулінних, так і фемінних рис у особистості; у 12% чоловіків виявлено фемінність – приділення значної уваги

емоційним аспектам, здатність до співчуття та співпереживання; у 6% досліджуваних чоловіків провідним типом є маскулінність, що характеризується незалежністю, наполегливістю, домінантністю, агресивністю, схильністю до ризику, самостійністю, впевненістю у собі тощо.

Результати досліджених жінок, за методикою С. Бем, дещо різняться.

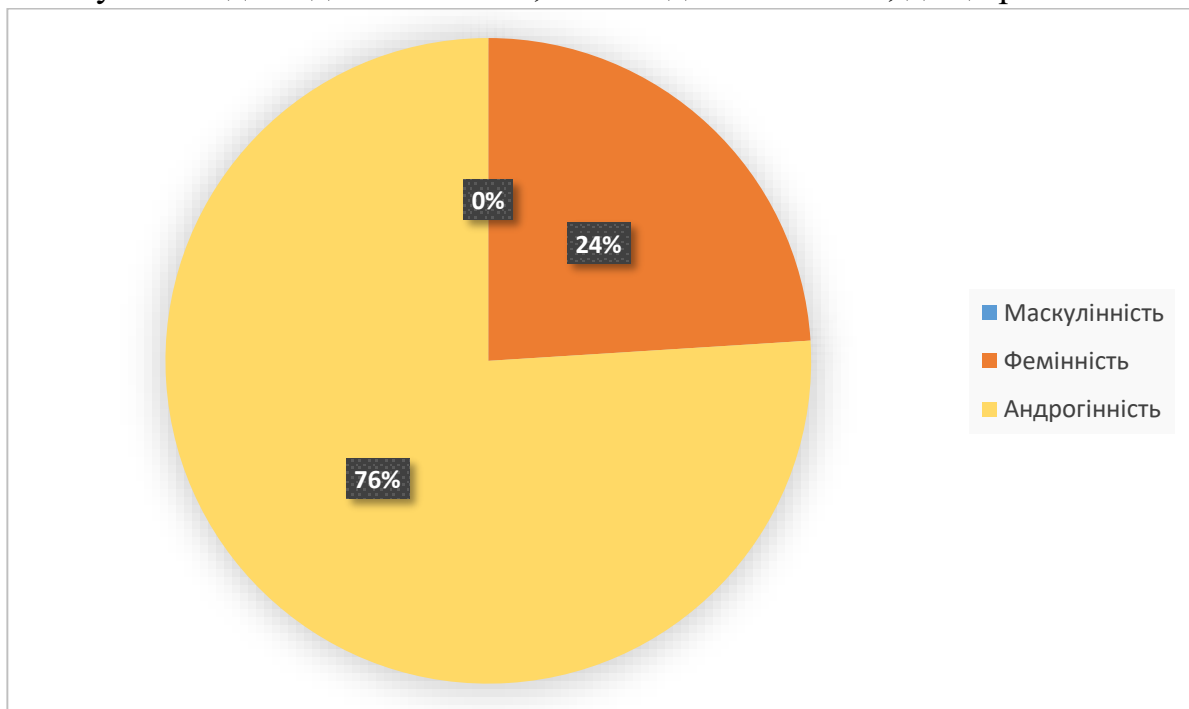

Рисунок 2.2 – Показники маскулінності-фемінності серед жінок

Відповідно до рисунку 2.2, у 76% опитуваних жінок переважає андрогінність, це вказує на те, що в них можуть бути на паритетних засадах представлені істотні риси як маскулінності, так і фемінності; у 24% жінок виявлено фемінність, характерними ознаками якого є: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до емпатії тощо; маскулінності серед опитуваних жінок не виявлено.

Таким чином, і в чоловічій, і в жіночій підвбірках переважає андрогінність, дещо менше проявлена фемінність, маскулінність виявлена лише у чоловічій підвбірці.

Результати за методикою «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі, представлені на рисунках 2.3. і 2.4.

Так, на діаграмі на рисунку 2.3 унаочнені результати чоловічої підвибірки.

Рисунок 2.3 – Типи міжособистісних відносин серед чоловіків

Як бачимо на рисунку 2.3, у чоловіків переважає авторитарний тип поведінки – 29%, це означає, що чоловіки схильні до лідерства, домінування та незалежності; по 18% чоловіків мають показники таких типів міжособистісної взаємодії, як:

- агресивний тип – ця група чоловіків характеризується прямолінійністю у власних висловлюваннях та різкістю при оцінці інших;
- альтруїстичний тип – чоловіки, у яких провідним є цей тип міжособистісної взаємодії занадто відповідальні, але завжди приносять у жертву свої інтереси на противагу інтересам інших людей.

По 12% чоловіків мають показники таких типів міжособистісної взаємодії, як:

- підозрілий тип – такі чоловіки схильні до критики, нетовариські, замкнуті та скептично налаштовані;

– доброзичливий тип – для цих чоловіків притаманними є схильність до компромісного вирішення конфліктних ситуацій та прагнення бути у згоді з думкою оточуючих.

В 11% чоловіків провідним типом міжособистісної взаємодії є покірний тип, що характеризується здатністю до підпорядкування та навіювання.

Серед опитуваних чоловіків не виявлено таких типів міжособистісної взаємодії, за Т. Лірі, як: залежний та незалежний типи.

Розглянемо результати за методикою «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі, у жіночій підвибірці (рис. 2.4).

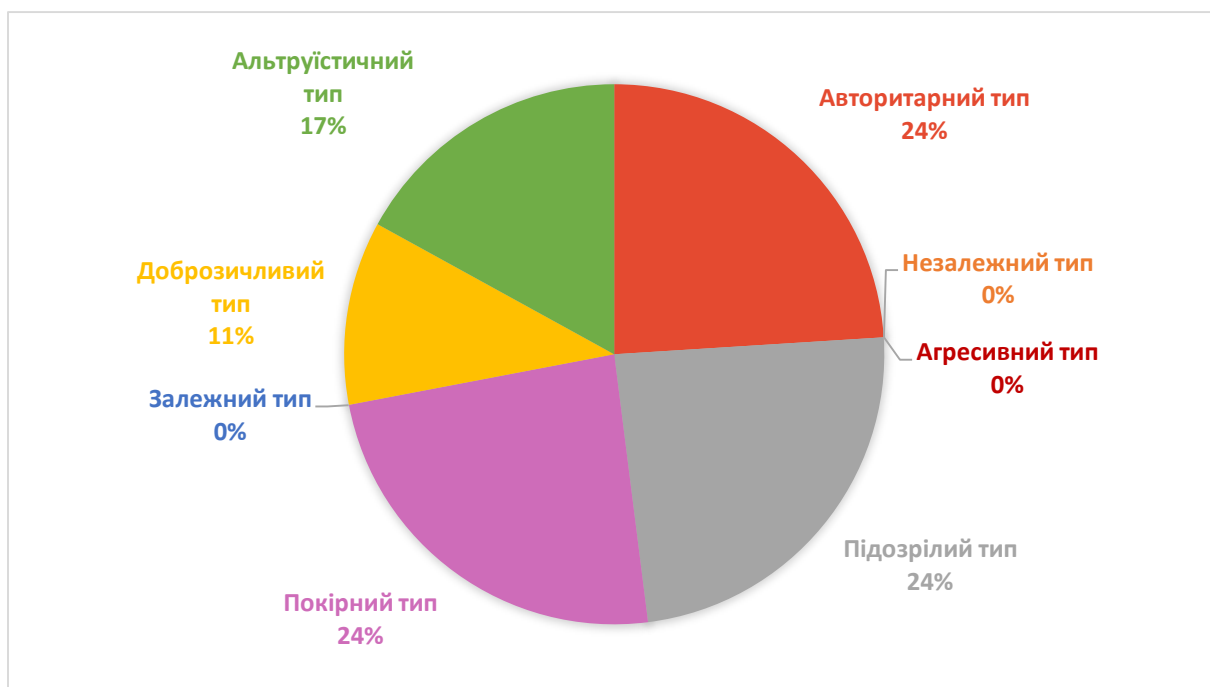

Рисунок 2.4 – Типи міжособистісних відносин серед жінок

Як бачимо на рисунку 2.4, у жінок домінують (по 24% досліджених) показники таких типів міжособистісної взаємодії, як:

- авторитарний тип – ця група жінок характеризується вмінням брати на себе відповідальність та прагненням до лідерства й незалежності;

- підозрілий тип – жінки, у яких провідним є даний тип міжособистісної взаємодії схильні до недовіри, підозр, ревнощів, чи образ;
- покірний тип – даний тип характеризує наявність у жінок поступливості, лагідності, схильності до пасивного підкорення, а також скромність, несміливість та сором'язливість.

У 17% жінок провідним типом міжособистісної взаємодії є альтруїстичний тип – відображає делікатність, ніжність, прагнення піклуватися про близьких, а також терпимість до недоліків і вміння пробачати.

В 11% жінок виявлено тенденцію до використання доброзичливого типу у міжособистісній взаємодії, який, зі свого боку, характеризує здатність до взаємодопомоги, до спілкування, та уважність.

Серед опитуваних жінок не виявлено таких типів міжособистісної взаємодії, як: залежний, незалежний та агресивний типи.

Отже, у дослідженій вибірці виявлені такі провідні типи взаємодії:

- у жіночій підвибірці переважають авторитарний, підозрілий та покірний типи поведінки у міжособистісних відносинах (по 24%);
- у чоловічій підвибірці домінує авторитарний тип поведінки (29%).

Результати за методикою «Суб'єктивна оцінка міжособистісних взаємин» С. Духновського представлені на рисунках 2.5 (чоловіча підвибірка) і 2.6 (жіноча підвибірка).

Розглянемо результати досліджених чоловіків (рис. 2.5).

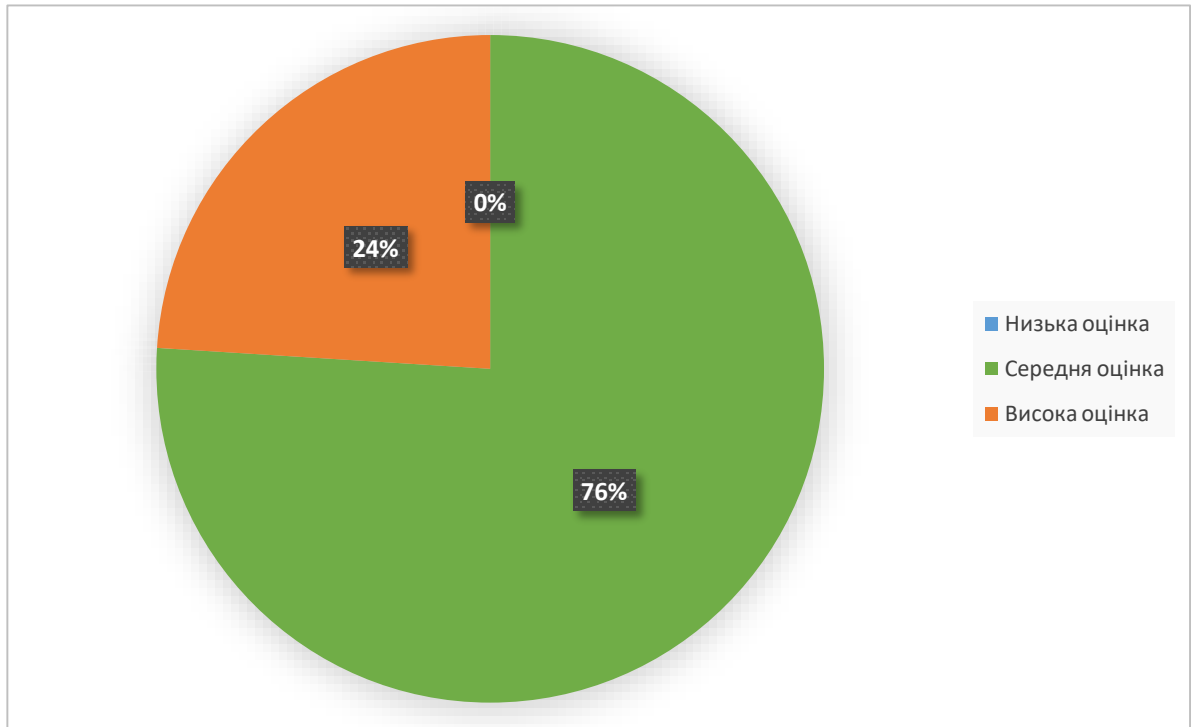

Рисунок 2.5 – Суб’єктивна оцінка міжособистісних взаємин серед чоловіків

Як бачимо на рисунку 2.5, у 76% чоловіків переважає середня оцінка міжособистісних взаємин. Це означає, що у чоловіків відносини носять стабільний характер, який передбачає тривале збереження взаємодії в парі (групі), що викликає позитивні почуття, емоційний комфорт у партнерів (або в групі).

У 24% чоловіків виявлено високу оцінку міжособистісних взаємин, що свідчить про відсутність єдності, згоди між людьми, ослаблення позитивних емоційних зв’язків.

Низької оцінки міжособистісних взаємин серед опитуваних чоловіків не виявлено.

У жіночій підвбірці за методикою «Суб’єктивна оцінка міжособистісних взаємин» С. Духновського виявлені інші результати (рис. 2.6).

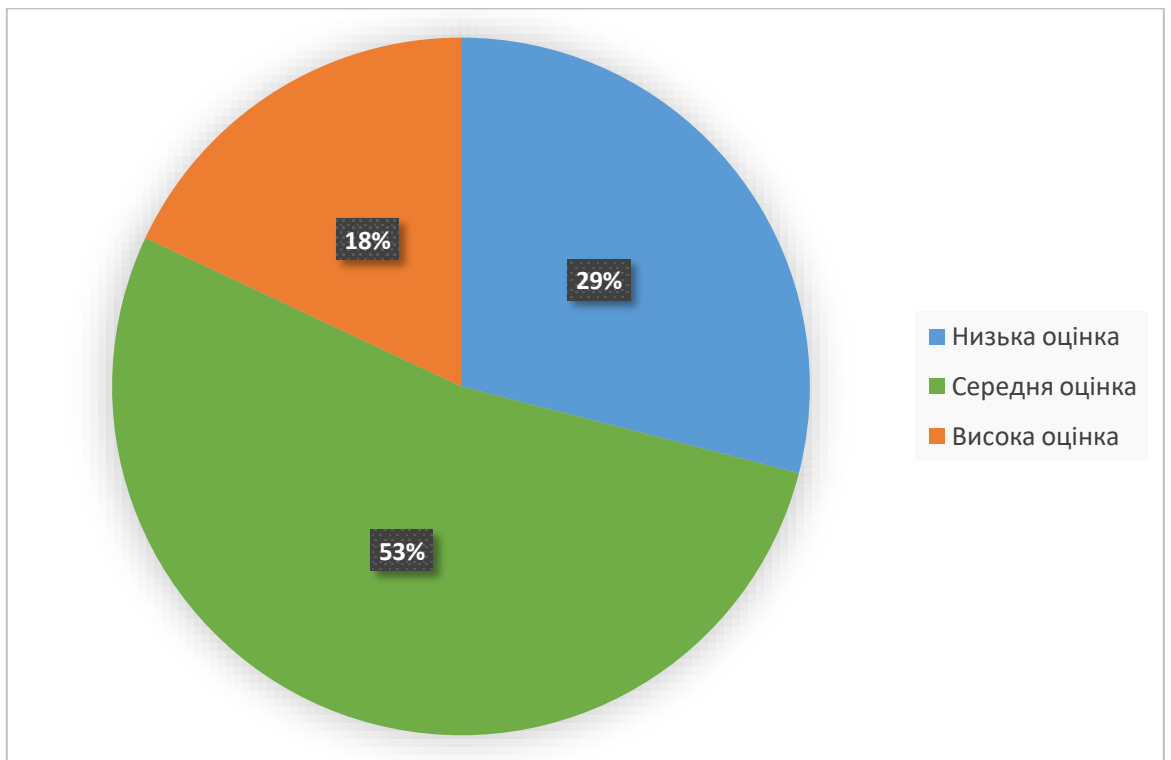

Рисунок 2.6 – Суб’єктивна оцінка міжособистісних взаємин серед жінок

Як бачимо на рисунку 2.6, у 53% жінок домінує середня оцінка міжособистісних взаємин, що вказує на відкритий, природний характер взаємин та прагнення враховувати індивідуальні особливості один одного.

У 29% жінок виявлено низьку оцінку міжособистісних взаємин – надмірно виражені зближуючі почуття: єдність, спільність між людьми, дружелюбність тощо. Низькі значення також можуть свідчити про те, що людина не помічає наявності проблем у відносинах, або бажає не визнавати їх.

У 18% опитуваних жінок переважає висока оцінка міжособистісних взаємин, яка характеризується переважанням таких почуттів, як: самотність, неприязнь, злість, вина, заздрість, сором, образа.

Узагальнимо результати за методикою «Суб’єктивна оцінка міжособистісних взаємин» С. Духновського: у дослідженій вибірці серед чоловіків (76%) та жінок (53%) переважає середня оцінка міжособистісних

взаємин, проте у 29% жінок визначено низьку оцінку міжособистісних взаємин, в той час, як у чоловіків дана оцінка взаємин відсутня.

За методикою «Визначення типів поведінки у конфліктній ситуації» К. Томаса результати подані на рисунках 2.7 (чоловіки) і 2.8 (жінки).

Розглянемо результати у чоловічій підвибірці (рис. 2.7).

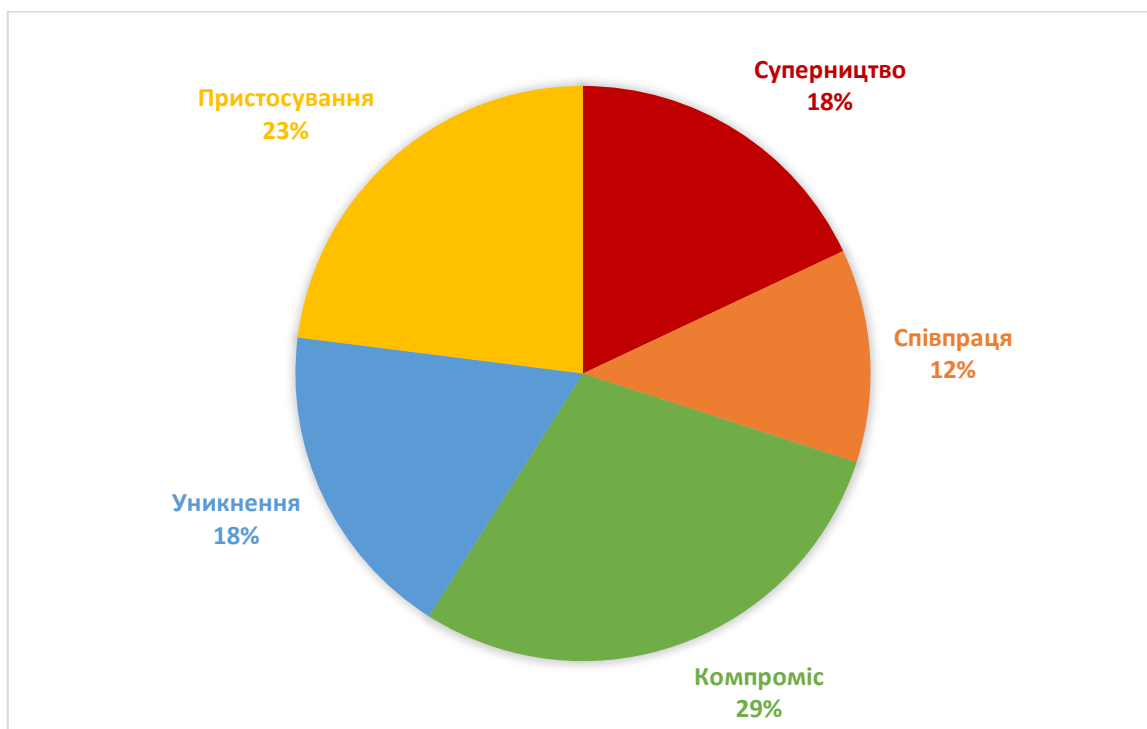

Рисунок 2.7 – Типи поведінки у конфліктній ситуації у чоловіків

Як бачимо на рисунку 2.7, у 29% чоловіків переважним типом поведінки у конфліктній ситуації є компроміс, тобто даній групі чоловіків притаманно вирішувати конфліктну ситуацію шляхом укладання угоди на основі взаємних поступок; у 23% представників чоловічої статі домінує тип поведінки у конфліктній ситуації – пристосування, ця група чоловіків характеризується відмовою від власних інтересів на противагу іншого; по 18% чоловіків мають показники таких типів поведінки у конфліктній ситуації, як:

- суперництво – прагнення досягти власних інтересів на шкоду іншому;

- уникнення – відсутність бажання до кооперації та досягнення власних цілей.

У 12% чоловіків провідним типом поведінки у конфліктній ситуації є співпраця – здатність до знаходження альтернатив, що цілком задовольняє інтереси обох сторін.

Досліджені жінки показали інші результати за методикою «Визначення типів поведінки у конфліктній ситуації» К.Томаса (рис. 2.8).

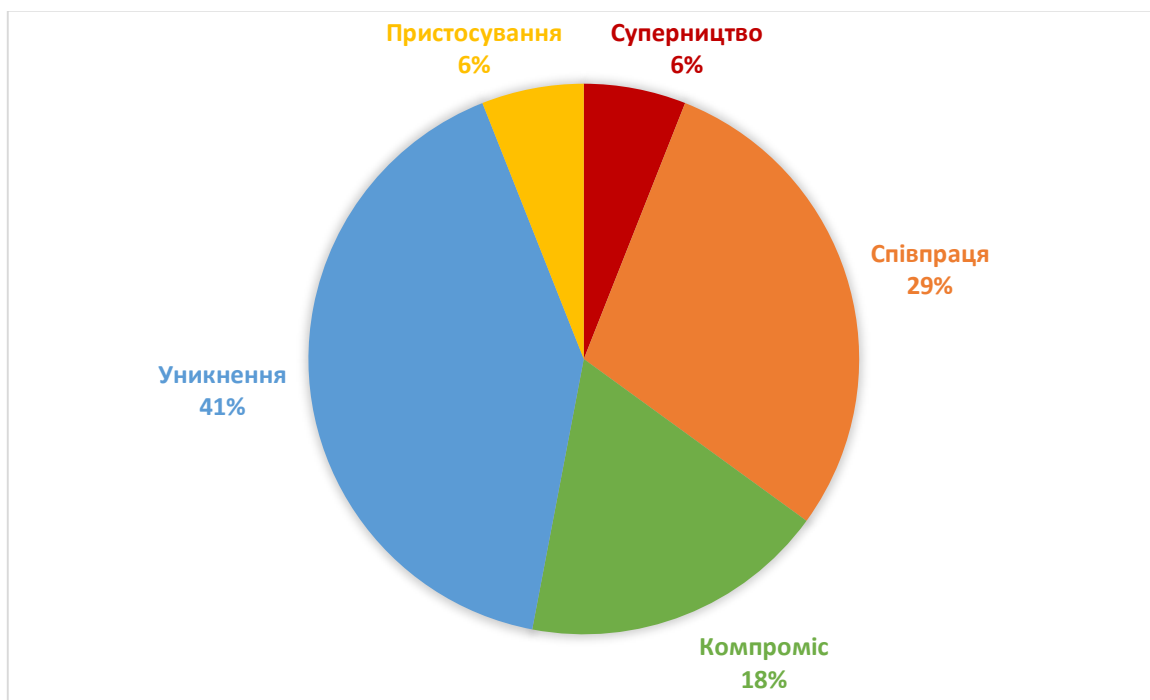

Рисунок 2.8 – Типи поведінки у конфліктних ситуаціях у жінок

Як бачимо на рисунку 2.7, у 41% жінок провідним типом поведінки у конфліктній ситуації є уникнення – у них відсутнє прагнення до кооперації та до досягнення власних цілей; 29% жінок схильні виявляти такий тип поведінки у конфліктній ситуації, як співпраця, що характеризується пошуком альтернатив у ситуації для задоволення інтересів обох суб'єктів взаємодії; у 18% жінок переважає тип поведінки у конфліктній ситуації – компроміс – поступка заради досягнення спільної мети.

По 6% жінок мають показники таких типів поведінки у конфліктній ситуації, як:

- суперництво – прагнення перемогти задля досягнення своїх інтересів на шкоду іншому;

- пристосування – на противагу суперництву, добровільне зречення від своїх інтересів та вигод заради іншого.

У цілому, за методикою «Визначення типів поведінки у конфліктній ситуації» К. Томаса, у дослідженій підвбірці переважають компроміс та уникнення. Причому у чоловіків провідним типом поведінки є здатність до компромісу (29%), а у жінок – уникнення (41%).

За методикою «Опитувальник міжособистісних стосунків» О. Рукавишнікова, ми отримали результати, які подані на рисунках 2.9 (чоловіки) і 2.10 (жінки).

Розглянемо результати досліджених чоловіків (рис. 2.9).

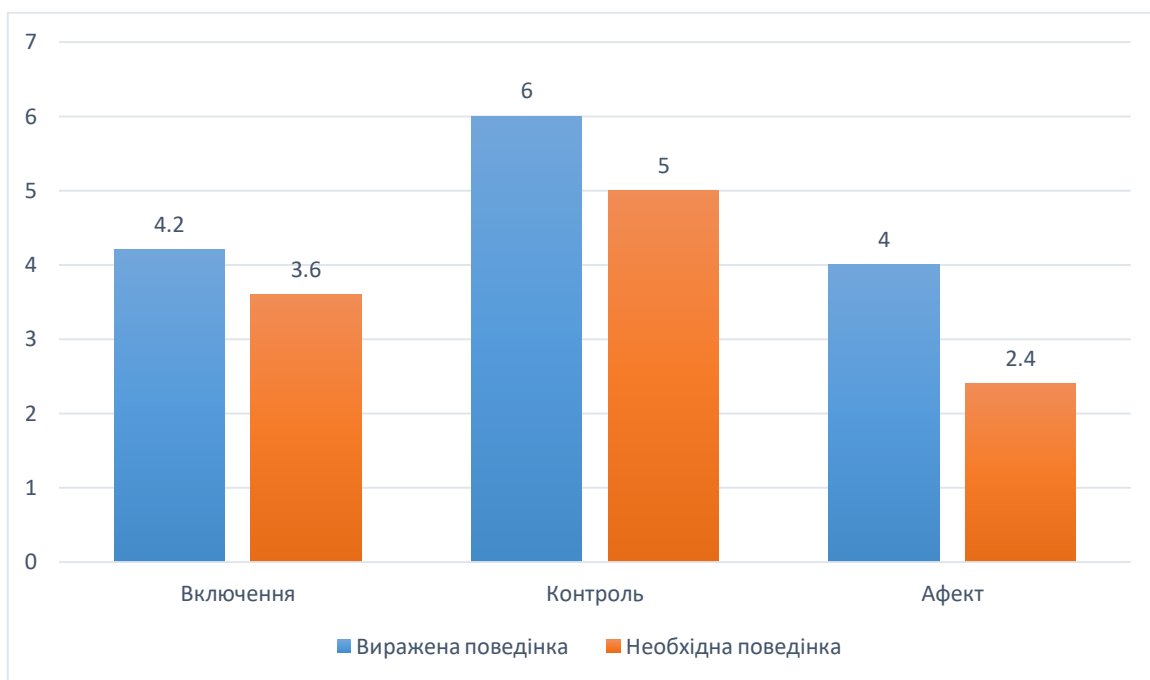

Рисунок 2.9 – Значення за «Опитувальником міжособистісних стосунків» О. Рукавишнікова серед чоловіків

Як бачимо на рисунку 2.9 представленні значення показників за шкалами:

1. «Включення»:

- виражена поведінка: 4,2 бала – прикордонне значення поведінки, що свідчить про можливий прояв як низьких значень поведінки – коли особистість не відчуває себе добре серед людей і схильний

їх уникати, так і до високих значень поведінки – коли людина відчуває себе добре серед людей і має схильність їх шукати;

- необхідна поведінка: 3,6 бала – низькі значення поведінки, що характеризуються тенденцією особистості до спілкування з невеликою кількістю людей.

2. «Контроль»:

- виражена поведінка: 6 балів – високі значення поведінки – прагнення людини брати на себе відповідальність, пов'язану з провідною роллю;
- необхідна поведінка: 5 балів – прикордонне значення поведінки, що вказує на можливий прояв як низьких значень поведінки – коли особистість не приймає контролю над собою, так і високих значень поведінки – відображає залежність і коливання у людини при прийнятті рішень.

3. «Афект»:

- виражена поведінка: 4 бала – прикордонне значення поведінки, що є ознакою можливих проявів як низьких значень поведінки – обережність при встановленні близьких інтимних відносин, так і високих значень поведінки – схильність до встановлення близьких почуттєвих відносин;
- необхідна поведінка: 2,4 бала – низькі значення поведінки, що характеризуються обережністю особистості при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини.

У жіночій підвибірці (рис. 2.10) результати, за «Опитувальником міжособистісних стосунків» О. Рукавишникова, відрізняються.

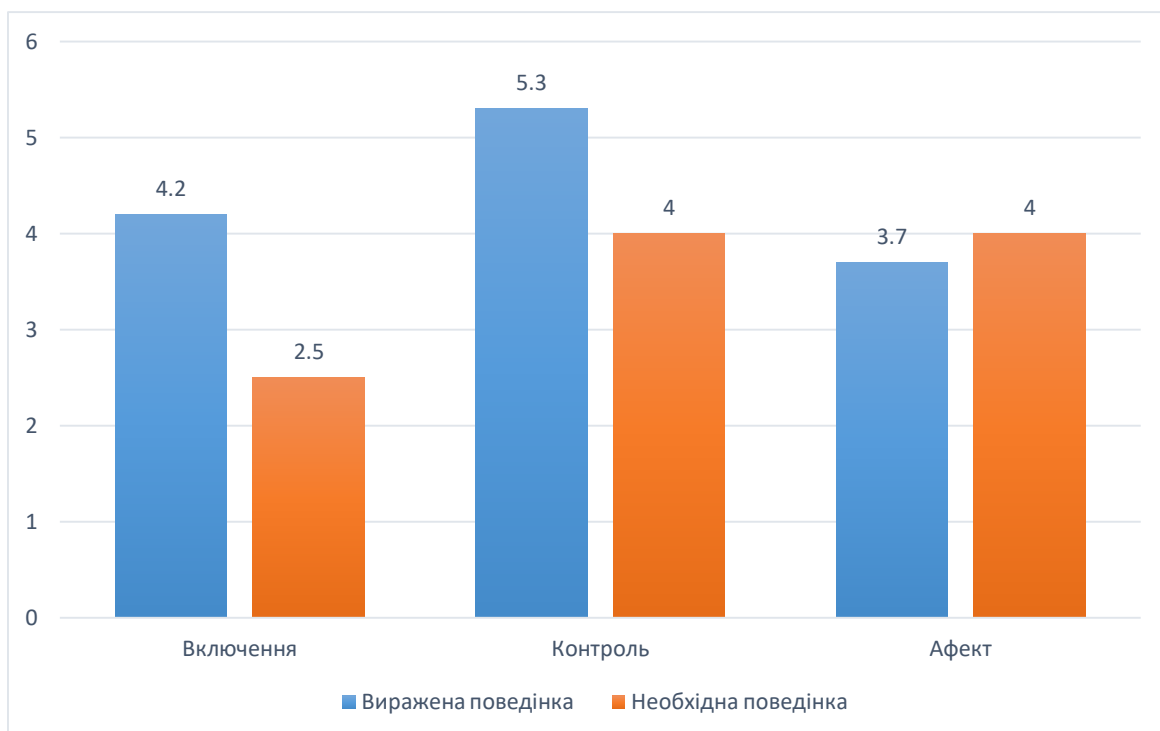

Рисунок 2.10 – Значення за «Опитувальником міжособистісних стосунків» О. Рукавишникова серед жінок

Як бачимо на рисунку 2.10 представленні значення показників за шкалами:

1. «Включення»:

- виражена поведінка: 4,2 бала – прикордонне значення поведінки, що свідчить про можливий прояв як низьких значень поведінки – коли особистість не відчуває себе добре серед людей і схильний їх уникати, так і до високих значень поведінки – коли людина відчуває себе добре серед людей і має схильність їх шукати;
- необхідна поведінка: 2,5 бала – низькі значення поведінки, що характеризуються тенденцією особистості до спілкування з невеликою кількістю людей.

2. «Контроль»:

- виражена поведінка: 5,3 бали – прикордонне значення поведінки, тобто можливий прояв як низьких значень поведінки –

уникнення прийняття рішення та взяття на себе відповідальності, так і високих значень поведінки – прагнення брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю;

- необхідна поведінка: 4 бали – прикордонне значення поведінки, що вказує на схильність проявляти як низькі значення поведінки – коли особистість не приймає контролю над собою, так і високі значення поведінки – відображає залежність і коливання у людини при прийнятті рішень.

3. «Афект»:

- виражена поведінка: 3,7 бала – низькі значення поведінки – ознака обережності при встановленні близьких інтимних відносин;
- необхідна поведінка: 4 бала – прикордонне значення поведінки – здатність проявляти низькі значення поведінки, а саме обережність при виборі осіб для створення глибоким емоційних взаємин, та високі значення поведінки – притаманно для осіб, які вимагають, щоб інші без розбору встановлювали з ними близькі емоційні стосунки.

Підсумуємо отримані результати за методикою «Опитувальник міжособистісних стосунків» О. Рукавишнікова: у чоловіків та жінок за шкалами «Включення» однакові тенденції до поведінки, за шкалами «Контроль» у жінок переважають прикордонні значення поведінки, а в чоловіків виражена поведінка має високі значення, а необхідна – прикордонні значення, за шкалами «Афект» у жінок низькі значення має необхідна поведінка, а у чоловіків – виражена поведінка.

Результати та інтерпретація кореляційного аналізу.

Провівши кореляційний аналіз ми отримали такі результати:

У чоловічій підвибірці виявлена пряма сильна, помірна та середня кореляція рівня маскулінності з такими показниками міжособистісної взаємодії: владність ($r = 0,80$), незалежність ($r = 0,60$) та виражена поведінка в

афекті ($r = 0,35$), а також схильністю до таких стратегій поведінки у конфлікті як суперництво ($r = 0,33$) і співробітництво ($r = 0,32$); обернена сильна і середня кореляція маскулінності з: скептичністю ($r = -0,60$), покірністю ($r = -0,89$), залежністю ($r = -0,52$), середня – з альтруїзмом ($r = -0,35$), та схильністю до такої стратегії поведінки у конфлікті як уникнення ($r = -0,36$).

Таким чином, чим більше виражена у досліджених чоловіків маскулінність, тим більше вони схильні у взаємодії проявляти владність, незалежність та прагнення бути в близьких, доброзичливих стосунках з іншими людьми; і тим менше досліджені чоловіки схильні проявляти у взаємодії владність, скептичність, покірність, залежність, альтруїзм та уникнення.

У чоловічій підвибірці виявлена пряма сильна, середня та помірنا кореляція рівня фемінінності з такими показниками: залежність ($r = 0,74$), покірність ($r = 0,57$), доброзичливість ($r = 0,30$) та альтруїзм ($r = 0,32$), а також схильність до такої стратегії поведінки у конфлікті як пристосування ($r = 0,46$); обернена помірна – з владністю ($r = -0,36$), незалежністю ($r = -0,36$), та агресивністю ($r = -0,36$), а також схильністю до такої стратегії поведінки у конфліктній ситуації як суперництво ($r = -0,42$).

Отже, чим більше виражена у досліджених чоловіків фемінінність, тим більше вони схильні у міжособистісній взаємодії проявляти залежність, покірність, доброзичливість, альтруїзм і пристосування; і тим менше – владність, незалежність, агресивність і суперництво.

У жіночій підвибірці виявлена пряма сильна та середня кореляція рівня маскулінності з такими показниками: владність ($r = 0,79$), незалежність ($r = 0,81$), агресивність ($r = 0,68$), конфліктність у відносинах ($r = 0,55$) та агресивність у відносинах ($r = 0,54$), а також схильністю до такої стратегії поведінки у конфлікті як суперництво ($r = 0,41$); обернена сильна, середня та помірна – з покірністю ($r = -0,65$), вираженою поведінкою афекту ($r = -0,45$) та необхідною поведінкою у афекті ($r = -0,48$), а також схильністю до такої стратегії поведінки у конфліктній ситуації як пристосування ($r = -0,49$).

Таким чином, чим більше виражена у досліджених жінок маскулінність, тим більше вони схильні проявляти у міжособистісній взаємодії владність, незалежність, агресивність, конфліктність, суперництво, і тим менше – покірність, пристосування, прагнення бути з іншими в емоційно близьких стосунках. За показником «виражена поведінка в афекті» (методика О. Рукавишникова) жіноча підвибірка відрізняється від чоловічої, у якій маскулінність прямо, хоч і помірно корелює із цим показником. Тобто маскулінність у чоловіків сприяє прагненню бути в близьких, інтимних стосунках з іншими, проявляти до них свої дружні і теплі почуття, а в жінок висока маскулінність це прагнення зменшує.

У жіночій підвибірці виявлена пряма середня, помірна та дуже слабка кореляція рівня фемінінності з такими показниками: доброзичливість ($r=0,55$), альтруїзм ($r=0,45$), а також схильністю до таких стратегій поведінки у конфлікті як співпраця ($r = 0,47$); обернена середня – з такою стратегією поведінки у конфлікті як уникнення ($r = -0,51$).

Отже, чим більше виражена у досліджених жінок фемінінність, тим більше вони схильні у міжособистісній взаємодії проявляти доброзичливість і співпрацю; і тим менше – з униканням.

У загальній вибірці виявлена пряма сильна, середня та помірна кореляція рівня маскулінності з такими показниками: владність ($r=0,74$), незалежність ($r = 0,73$), агресивність ($r = 0,51$), та конфліктність у відносинах ($r=0,49$), а також схильністю до таких стратегій поведінки у конфлікті як суперництво ($r = 0,41$); обернена сильна та помірна – з покірністю ($r = -0,77$), скептицизмом ($r = -0,39$), та необхідною поведінкою у афекті ($r = -0,41$).

Рівень фемінінності у загальній вибірці прямо корелює з залежністю ($r = 0,61$), покірністю ($r = 0,50$), доброзичливістю ($r = 0,40$), альтруїзмом ($r = 0,33$), та обернено – з суперництвом як стратегією поведінки у конфлікті ($r = 0,35$).

Відповідно, можна припустити, що чим більше виражена в особи маскулінність, тим більше у своїй міжособистісній взаємодії вона схильна

проявляти владність, незалежності, агресивності, конфліктності та суперництва, і тим менше – покірність та прагнення бути у доброзичливих, інтимних стосунках з іншими людьми; і чим більше виражена фемінінність, тим більше людина схильна проявляти залежність, покірність, доброзичливість, альтруїзм і менше – суперничати у конфлікті. При цьому виявлені деякі відмінності у чоловічій і жіночій підвибірках, зокрема у жінок високий рівень маскулітності визначає також конфліктність, агресивність і менше бажання бути в емоційно близьких стосунках з іншими, порівняно з чоловіками. Фемінінність у чоловічій підвибірці обумовлює прояв залежності і покірності навіть більше, ніж у жіночій.

Такі результати підтверджують гіпотезу нашого дослідження про наявність суттєвих відмінностей у міжособистісній взаємодії дорослих за гендерною ознакою.

Отримані результати дозволили нам виявити гендерні особливості чоловіків та жінок у процесі міжособистісної взаємодією.

З метою допомогти дорослим у встановленні та підтриманні позитивних взаємостосунків між собою, нами були розроблені рекомендації для покращення міжособистісної взаємодії дорослих, враховуючи їх гендерні особливості.

2.3 Рекомендації для міжособистісної взаємодії дорослих з урахуванням їх гендерних особливостей

Ознайомившись із науковою та науково-популярною літературою щодо гендерних особливостей у міжособистісній взаємодії [50; 63; 64; 65; 66] нами були розроблені три блоки рекомендацій для покращення міжособистісної взаємодії з урахуванням їх гендерних особливостей.

Потяг до взаємин багато в чому виникає і зберігається саме завдяки тому, що чоловіки та жінки такі різні. Задля гармонійної побудови

міжособистісних стосунків потрібно розуміти та враховувати відмінності у поведінці чоловіків та жінок під час взаємодії з ними.

Загальні рекомендації щодо врахування гендерних особливостей у міжособистісній взаємодії, особливості.

1. «Комунікація»

Чоловіки сприймають інформацію коли вона висловлена чітко та структуровано, без натяків, а коротко, за змістом.

Розмови з чоловіками, як правило, більш ефективні, коли є чітка мета– вирішення проблеми, яку потрібно вирішити або поставити точку. Багато чоловіків воліють вирішувати проблеми безпосередньо, а не довго обговорювати.

У комунікації із жінками краще використовувати метод активного слухання, діалог будувати м'яко, із зверненням до емоцій, проявляти свій інтерес за допомогою запитань, а також давати відповіді на запитання.

2. «Мовчання»

У спілкуванні із чоловіками краще виражати протест та незгоду словами, оскільки мовчання чоловіки сприймають як згоду та дозвіл говорити далі.

Для жінок мовчання сприймається як покарання. Гарним рішенням буде проговорити потребу помовчати.

3. «Неупередженість та емоційність»

Для чоловіків важливо мати можливість усамітнитися. Завдяки цьому чоловіки отримують час та місце, щоб подумати над своїми труднощами, але не говорити про свої почуття та думки. Тоді у них виникає ясність і розуміння, а це дозволяє більше співпереживати своїй партнерші.

Жінкам ж навпаки, потрібно аби їх вислухали, розпитали як у них справи, не засуджуючи їх почуття. Завдяки цьому жінки відчують, що їх розуміють та цінують.

4. «Заохочення»

Для заохочення чоловіків їм варто ставити конкретні цілі, хвалити за досягнення та спроби досягнення; робити те, що він любить.

Чоловікам потрібно, щоб ними захоплювалися за їх працьовитість та жертовність, в такий спосіб вони знаходять доступ до запасів сил та відваги.

У взаємодії з жінками варто говорити багато приємностей, зокрема про «дрібнички» (сукня, що гарно пасує, гарно зроблена робота тощо). Жінкам необхідно щоб розуміли та поважали її бажання і потреби. Також важливими для жінок є прояви ніжності, обійми, подарунки тощо.

5. «Захист та затишок»

У взаємодії з чоловіками варто створювати атмосферу спокою та затишку. Також для чоловіків важливо аби їх просили про допомогу і хвалили за підтримку.

Жінки потребують захисту та уваги. Жінка, яка відчуває себе у безпеці може вільно виражати власні почуття та емоції, при цьому краще розуміючи свої потреби, що дозволяє їй радіти та бути вдячною, а також приймати і любити чоловіка, який забезпечує цей захист і впевненість, таким, як він є.

6. «Компетентність»

На чоловіків варто більше покладатися у кризі, прогнозуванні та просторі, а на жінок – у повсякденні, розподілі та часі.

В теоретичному розділі нашої роботи ми також визначили, що невербальна комунікація є важливою у міжособистісній взаємодії. Відповідно до цього нами були розроблені рекомендації щодо невербальної міжособистісної взаємодії.

Рекомендації для ефективної невербальної міжособистісної взаємодії з урахуванням гендерних особливостей.

1. Обличчя. Обличчя має бути жвавим, спілкуйтеся відкрито та доброзичливо, не забувайте про усмішку – вона є важливим атрибутом у налагодженні стосунків.

2. Територія. Підходьте настільки близько, наскільки вам зручно. Якщо інша людина починає відхилятися від вас, сприймайте це як застережливий знак.

3. Використовуйте відкриті жести. Намагайтеся уникати схрещених ніг, щиколоток та рук, тримайте долоні на видноті.

4. Зоровий контакт. Спрямовуйте довгі погляди на тих, хто вам подобається, проте слідкуйте за тим, щоб тривалість зорового контакту не змушувала цих людей почуватися ніяково.

5. Віддзеркалюйте мову тіла вашого партнера, щоб зміцнити зв'язок та створити гармонію між вами.

У нашому емпіричному дослідженні ми також досліджували типи поведінки чоловіків та жінок у конфліктних ситуаціях і хочемо представити нижче рекомендації щодо успішного вирішення таких ситуацій.

Рекомендації щодо вирішення конфліктної ситуації

1. Встановіть причину проблеми, а не зосереджуйтесь на боротьбі з її наслідками. Спробуйте зрозуміти, що мав на увазі ваш опонент. Ставте правильні та тактовні запитання.

2. Зосередьте увагу на проблемі, а не на особистих якостей опонента.

3. Створіть атмосферу довіри, збільшивши взаємний вплив і обмін інформацією. Висловлюючись про конфліктну ситуацію, яка склалася, опишіть, що ви відчуваєте, таким чином, пояснюючи свою позицію опонентові, наприклад: «Мені дуже неприємно, коли люди порушують свої обіцянки. Будь ласка, краще не обіцяйте того, чого ви не можете зробити».

4. Під час вирішення конфліктної ситуації прагніть досягти результату, вислуховуючи думку іншої сторони, а також зводячи до мінімуму прояв гніву та погроз.

5. Після визначення суті проблеми, розгляньте варіанти її вирішення, які прийнятні для обох сторін. Не бійтеся йти на поступки, це дозволить продовжити діалог.

Кожні стосунки унікальні, і люди збираються разом з багатьох різних причин. Проте є й деякі спільні риси більшості здорових стосунків, як-от взаємна повага, довіра та чесність.

Загальні рекомендації для побудови здорових стосунків.

У міцних здорових стосунках важливо:

- підтримувати значущий емоційний зв'язок один з одним;
- вміти шанобливо не погоджуватися. Людина повинна відчувати себе в безпеці, щоб висловлювати речі, які її турбують, не боячись помсти, і вміти розв'язувати конфлікт без приниження, чи наполягання на своїй правоті;
- підтримувати зовнішні стосунки та інтереси. Щоб стимулювати та збагачувати романтичні стосунки, важливо підтримувати власну ідентичність за межами стосунків, зберігати зв'язки з сім'єю та друзями та приділяти час своїм хобі та інтересам;
- спілкувати відкрито і чесно. Хороше спілкування є ключовою частиною будь-яких взаємин. Коли обоє людей знають, чого вони хочуть від стосунків, і відчують себе комфортно, виражаючи свої потреби, страхи та бажання, це може підвищити довіру та зміцнити зв'язок між ними.

Запропоновані рекомендації можуть сприяти покращенню міжособистісної взаємодії дорослих та розумінню гендерних особливостей представників чоловічої та жіночої статей. Наша розробка може бути використана психологами у практичній роботі з сім'ями та робочими колективами, де є взаємодія між чоловіками і жінками.

Висновки до розділу 2

У розділі представлено результати емпіричного дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії дорослих, у якому взяли участь 34 особи; вибірка була поділена на жіночу і чоловічу підвибірку по 17 осіб у кожній.

Були досліджені:

- показники маскулінності-фемінності, за С. Бем;
- переважаючі типи міжособистісних відносин, за Т. Лірі;
- особливості суб'єктивної оцінки міжособистісних взаємин, за С. Духновським;
- провідний тип поведінки у конфліктній ситуації, за К. Томасом;
- особливості міжособистісних стосунків, за О. Рукавишниковим.

У результаті емпіричного дослідження було з'ясовано, що:

– у більшості опитаних чоловіків (82%) та жінок (76%) провідною є андрогінність, що може бути пов'язано із змінами розвитку суспільства та зменшені необхідності в гендерному розподілі соціальних та побутових ролей, зміщуються акценти у класифікації суто чоловічих та жіночих ознак.

– серед чоловіків (76%) та жінок (53%) переважає середня оцінка міжособистісних взаємин, проте у 29% жінок визначено низьку оцінку міжособистісних взаємин, в той час, як у чоловіків така оцінка взаємин відсутня;

– у чоловіків та жінок за шкалами «Включення» однакові тенденції до поведінки, за шкалами «Контроль» у жінок переважають прикордонні значення поведінки, а в чоловіків виражена поведінка має високі значення, а необхідна – прикордонні значення, за шкалами «Афект» у жінок низькі значення має необхідна поведінка, а у чоловіків – виражена поведінка.

Було виявлено, що у досліджених нами жінок переважають авторитарний, підозрілий та покірний типи поведінки у міжособистісних відносинах (по 24%), а в чоловіків – авторитарний тип поведінки (29%).

Досліджено, що у конфліктній ситуації провідним типом поведінки у чоловіків є компроміс (29%), а у жінок – уникнення (41%).

Обчислено кореляції між рівнями маскулінності і фемінності дорослих осіб та показниками їхньої міжособистісної взаємодії та виявлено, що високий рівень маскулінності прямо корелює з таким показниками міжособистісної взаємодії як владність, незалежності, агресивності,

конфліктності стратегією «суперництво» у конфлікті; а високий рівень фемінінності прямо корелює із залежністю, покірністю, доброзичливістю, альтруїзмом. При цьому виявлені відмінності у чоловічій і жіночій підвибірках, зокрема у жінок високий рівень маскулітності прямо корелює з конфліктністю, агресивністю і меншим, порівняно з чоловіками, бажанням бути в емоційно близьких стосунках з іншими. Фемінінність у чоловічій підвибірці обумовлює більший, порівняно з жінками, прояв залежності і покірності.

Отримані результати дають можливість говорити, що жінки енергійні, люблять давати поради, критичні, водночас здатні буди лагідними та сором'язливими у міжособистісній взаємодії, а чоловіки схильні до демонстрації своєї доміантності, авторитетності та лідерства; у ситуації конфлікту чоловіки схильні до укладання угоди на основі взаємних поступок, для вирішення виниклих суперечностей, а у жінок відсутні прагнення до кооперації та досягнення власних цілей.

Відповідно до виявлених особливостей були розроблені рекомендації для покращення міжособистісної взаємодії дорослих, враховуючи їх гендерні особливості. Рекомендації були поділені на чотири блоки: 1) загальні рекомендації щодо врахування гендерних особливостей у міжособистісній взаємодії; 2) рекомендації щодо побудови невербальної міжособистісної взаємодії з урахуванням гендерних особливостей; 3) рекомендації щодо вирішення конфліктної ситуації; 4) загальні рекомендації для побудови здорових стосунків.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження на тему «Гендерні особливості міжособистісної взаємодії дорослих» дає можливість зробити низку висновків.

Проведено теоретичний аналіз гендерних відмінностей міжособистісної взаємодії у період ранньої дорослості, який виявив, що важливою частиною життя у період ранньої дорослості є міжособистісна взаємодія, адже нова соціальна ситуація розвитку формується саме при взаємодії з іншими. Описано характеристики та ознаки міжособистісної взаємодії, форми поведінки особистості у міжособистісній взаємодії в період ранньої дорослості. Виявлені гендерні відмінності у міжособистісній взаємодії дорослих, зокрема: у вербальній і невербальній комунікації, у конфліктних ситуаціях та домінуючих стратегіях пошуку їх вирішення, при демонстрації власної емоційності.

Проведено емпіричне дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії у дорослих, яке виявило такі гендерні особливості дослідженої вибірки: і в жіночій, і в чоловічій підвбірках переважає андрогінність; і серед чоловіків, і серед жінок переважає середня оцінка міжособистісних взаємин, але у жінок, на відміну від чоловіків, виявлена також низька оцінка міжособистісних взаємин; у досліджених жінок переважають авторитарний, підозрілий та покірний типи поведінки у міжособистісних відносинах, а в чоловіків – авторитарний; провідним типом стратегії у конфліктній ситуації чоловіків є компроміс, а жінок – уникнення.

Визначено кореляції між рівнями маскулінності і фемінінності дорослих осіб та показниками їхньої міжособистісної взаємодії та виявлено, що високий рівень маскулінності прямо корелює з владністю, незалежністю, агресивністю, конфліктністю, стратегією «суперництво» у конфлікті; а високий рівень фемінінності прямо корелює із залежністю, покірністю, доброзичливістю, альтруїзмом. При цьому виявлені кореляції між маскулінністю і зазначеними показниками міжособистісної взаємодії більші

у жіночій підвибірці, а між фемінінністю та показниками міжособистісної взаємодії – у чоловічій.

Розроблено рекомендації для міжособистісної взаємодії дорослих, враховуючи їхні гендерні особливості, що містять чотири блоки: 1) загальні рекомендації щодо врахування гендерних особливостей у міжособистісній взаємодії; 2) рекомендації щодо побудови невербальної міжособистісної взаємодії з урахуванням гендерних особливостей; 3) рекомендації щодо вирішення конфліктної ситуації; 4) загальні рекомендації для побудови здорових стосунків.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Aikhenvald A. Y. *How Gender Shapes the World*. Oxford : Oxford University Press, 2016. 304 p.
2. Рябушенко А. Є. Гендерна роль жінки в політиці України / А. Є. Рябушенко // *Регіональна політика : історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація : зб. наук. праць : в 2-х ч. / Мін-во освіти і науки України ; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. та ін. ; редкол. : П. М. Куліков (голова) [та ін.]. – Київ ; Тернопіль : Економічна думка, 2016. - Вип. II, ч. 2 : Друга міжнародна наук.- практ. конф., Київ, 14 -15 грудня 2016 р. - С. 272-276.*
3. Левченко О. Лінгвістичні дослідження гендеру в Україні / Олена Левченко // *Людина. Комп'ютер. Комунікація : збірник наукових праць. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. — С. 74–83. — (4. Гендерна лінгвістика)*
4. Кучук А. «Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки: правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 24–26.
5. Психологія міжособистісного спілкування: термінологічний словник для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 "Психологія" ступеня "Бакалавр" / уклад. М. Марценюк. Мукачево : МДУ, 2017. – 14 с.
6. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування: навчальний посібник / В. А. Кручек – К.: НАКККіМ, 2011. – 291 с.
7. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України - Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 20
8. Образовательные технологии в педагогическом взаимодействии: учеб. пособие для вузов/Е.В. Коротаева.- 2-е изд., пер. и доп.-М.: Издательство Юрайт, 2019. - 181с

9. Ситнік С. В. Розробка методики оцінки особистісних компонентів міжособистісної взаємодії. Теорія і практика сучасної психології. 2020. Т. 3, № 1. С. 112.

10. https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/1351.html

11. <https://studfile.net/preview/5263723/page:7/>

12. І. М. Грабовська, С. І. Грабовський. Взаємодопомога // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=33902

13. Ситнік С. В. Особливості міжособистісної взаємодії майбутніх психологів із різним стилем мислення. Наука і освіта. 2015. № 1. С. 159

14. Ситнік С. В. Концептуальні особливості міжособистісної взаємодії. Science and education a new dimension. pedagogy and psychology. 2015. III. С. 96–99.

15. Ситнік С. В. Етапи розвитку міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій / С. В. Ситнік. // Science and Educationn a New Dimention/ Pedagogy and Psychology. – 2019. – С. 72–75.

16. Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. — Львів. — 2009. — № 6. — 250 с.

17. Ситнік С. В. Характеристика та ознаки міжособистісної взаємодії. Наука і освіта. 2014. № 11. С. 156–160.

18. Соціальна психологія : навч. посіб. / Н. Ю. Волянчук та ін. Київ : КПШ ім. Ігоря Сіковського, 2019. 254 с.

19. Ситнік С. В. Особливості міжособистісної взаємодії дітей в період рекреації. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2016. № 9. С. 148–153.

20. Драган А. О. Розвиток міжособистісних відносин у дітей молодшого шкільного віку. НАУКОВИЙ ВІСНИК МНУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО . ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ. 2015. № 1. С. 117–120.

21. Добровольська А. В. Психологічні чинники міжособистісної взаємодії у підлітковому віці. ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА : матеріали IV Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Житомир, 21 квіт. 2021 р. Житомир, 2020. С. 90–92
22. Журавльова Л., Коломієць Т., Шмиглюк О. PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE INTERPERSONAL INTERACTION IN ADOLESCENCE. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки.* 2020. – С. 58–68.
23. Іваненко Н. В. Психологічні особливості спілкування в дорослому віці. *Психологія людини: свідомість і реальність* : матеріали VIII Міжнар. науково-практ. конф., м. Ніжин, 30–31 жовт. 2018 р. Ніжин, 2018. С. 86–90.
24. Дзюбп Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2013. – 172 с.
25. Герасименко О. Ю. Сутність поняття "Дорослий" та "Дорослість" в наукових дослідженнях. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки.* – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім.В.Винниченка, 2020. № 191. С. 234–238.
26. Максименко К. Психологічне благополуччя у період ранньої дорослості : Кваліфікаційна робота. Херсон, 2020. 53 с.
27. Дорошенко Н.Н. Гендерна детермінація вибору стратегії поведінки в конфлікті // *Психологія. Збірник наукових праць НПУ ім. М.П.Драгоманова, Випуск 1, 2000.* – С. 39-43.
28. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – Питер: Издательский дом "Питер", 2011. – 688 с.
29. Манічева В. Гендерні особливості конфліктної поведінки у ранньому дорослому віці. *ОСВІТА І НАУКА.* 2021. с.51-52
30. https://pidru4niki.com/1029022837108/psihologiya/zagalna_harakteristika_periodu_rannoyi_doroslosti

31. Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 10. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 158 с.
32. Павлюк Є. С. особливості вивчення феномена дружби у сучасній психології. *Науково-прикладні аспекти сучасної психології*: I Всеукр. Інтернет (он-лайн) конф. для студентів, аспірантів та молодих уч., м. Маріуполь, 28 жовт. 2016 р. 2016. С. 61–64.
33. Уруська Л. Феномен атракції та його соціально-психологічна характеристика. *правова система України в умовах Європейської інтеграції: погляд студентської молоді* : Зб. тез доп. IV Міжнар. студент. наук. конф., м. Тернопіль, 15 трав. 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 474–476.
34. Fromm E. *The Art of Loving*. New York : Open Road Media, 2013. 133 p.
35. Gregor Žvelc: OBJECT AND SUBJECT RELATIONS IN ADULTHOOD – TOWARDS AN INTEGRATIVE MODEL OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS *Psychiatria Danubina*, 2010; Vol. 22, No. 4, pp 498–508
36. Біблер С. Гендерна рівність і органи адміністрування виборів: Посібник кращих практик / С. Біблер, В. Мохан, К. Райан. – Київ: АК-ГРУП, 2014. – 82 с
37. Акімова, Лариса Наумівна. "Гендерні стереотипи і гендерна ідентичність особистості." *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* 46-47 (2010): 82-93.
38. Главацька Н. Сучасні зміни гендерних ролей дорослих. – 2021
39. Lindsey L. L. *Gender*. 7th Edition. | New York City : Routledge Books, 2020. – p. 784
40. Главацька Н. Поняття про гендерні стереотипи та їх типи. – 2021.
41. Ребенчак С. І. Гендерні особливості політичного дискурсу. *Молодий вчений*. 2020. № 11. С. 480–483.

42. І.О. Дидин. Гендерні аспекти спілкування. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, сьогодні* : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. учасню, м. Черкаси, 22 квіт. 2021 р. Черкаси, 2021. С. 332–333.
43. Рогова А. В. Вербальна функція: Гендерні особливості. *Гендер. Екологія. Здоров'я* : матеріали VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р. Харків, 2019. С. 159–161
44. Солодовник Т., Богдан Ж., Серeda Н. Гендерні відмінності особистих характеристик віртуального спілкування молоді студентського віку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2019. № 3. С. 110–121.
45. Калініченко Т. М. Аналіз деяких відмінностей, характеристик для невербальних засобів комунікації жінок і чоловіків. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Львів, 12–13 квіт. 2019 р. Львів, 2019. С. 51–54.
46. Сергієнко Н. П. Гендерні особливості поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. *Науково-практична конференція «Вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) та забезпечення здійснення соціального діалогу в Україні»*, м. Харків, 5 квіт. 2017 р. Харків, 2017. С. 325–330.
47. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту : теорія та сучасна практика : навчальний посібник. Київ, 2006. 416 с.
48. Адамець С. Гендерні особливості невербального спілкування та його вербалізація. *Збірник наукових тез. «English for Specific Purposes»*, м. Острог, 14 серп. 2017 р. Острог, 2017. С. 6–9.
49. Кодацька Н. О. Вільний розвиток особистості через визнання та прийняття гендерних відмінностей. *Грані*. 2015. № 2. С. 73–78.
50. Gray J. *Beyond Mars and Venus: Relationship Skills for Today's Complex World*. Dallas, Texas : BenBella Books, 2020. 384 p

51. <https://stud.com.ua/37582/psihologiya/psihodiagnostika>
52. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие.-Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1998-672 с
53. Соціальна психологія: навчально-методичні матеріали до проведення лабораторних робіт / укладач Тетяна Володимирівна Федотова. Луцьк : ПП Іванюк В.П. 2021. 60 с.
54. Шевенко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю / Метод. реком. – К., 2016. – 157 с.
55. Психодиагностические методики изучения гендерных особенностей личности : метод. рекомендации для студентов, обуч. по специальностям 1-86 01 01 «Социальная работа (по направлениям)» и 1-23 01 04 «Психология» / сост. Е. Д. БеспанскаяПавленко. – Минск : БГУ, 2013. – 87 с.
56. Колесник В. А. Маскулінність у сучасному українському суспільстві. Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження : Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 25 берез. 2021 р. Київ, 2021. С. 102–105.
57. Зінченко Г. М. Маскулінність і фемінність як дві основні категорії гендерних досліджень. Молоді фахівці – майбутнє науки. 2016. № 7. С. 153–157.
58. Періг І. М. Психодіагностика : метод. посіб. для лабораторних робіт студентів денної та заочної форм навчання спеціальності “Психологія”, “Практична психологія”. Ч. II / І. М. Періг. – Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2018. – 94 с.
59. Сотська Г., Тітаренко І. Посібник-практикум з формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців з реклами і зв'язків з громадськістю / Г. Сотська, І. Тітаренко. – Київ : ТОВ «ДСК Центр», 2018. – 48 с.

60. Духновский С. В. Психология отношений личности : монография.
– Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2014. – 380 с
61. Духновский С. В. Субъективная оценка межличностных отношений. Руководство по применению. – СПб. : Речь, 2006. – 54 с.
62. <http://testoteka.narod.ru/mlo/1/18.html>
63. https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/521464/mod_resource/content/1/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%AC%20%20%D0%9B3.pdf
64. <https://mensline.org.au/relationship-advice-for-men/tips-for-better-conversations-with-men/>
65. <https://www.helpguide.org/articles/relationships-communication/tips-for-finding-lasting-love.htm>
66. <https://cgspace.cgiar.org/handle/10568/72449>